

munka

kulturbeszámoló szerkeszti: kassák lajos

a 31-ik szám tartalomjegyzéke: 1. „történelem mögül“ (nádass endre) 2. „toll és álarc“ (kassák lajos) 3. „üdvözlöm a 21-ik német kelet vásárt“ (nádass józsef) ● kultura, világszemlélet, társadalmi tudat (gró lajos) ● schura: az ausztró-marxizmus válsága (ford.: szántó r.) ● asszonydalok (szőnyi magda) ● az egyik éjszaka (regényrészlet, déry tiber) ● ucca (moussong piroska) ● napjaink átértékelése III. (kassák lajos) ● luis fischer: az orosz olvasó tiltakozik (ford.: f. e.) színház: bűn és bűnhődés — lányok az intézetben (kassák lajos) ● könyv és ujság: róth lászló, az új fotográfia (kassák lajos) — a német emigráció sajtója (nádass józsef) ● rajz (lesznai anna) ●

1933 október V évfolyam 31 szám

132

Közbeszólás

1. „A történelem mögül“

Ignotus a Magyar Hírlap szeptember 17-iki számában a „történelem mögül“ az új „osztrák nemzeti stílusról“ elmélkedik. Vajjon mit látott a történelem mögött elfoglalt őrhelyén? Bécsben „proletári kaszárnyás“ házakat látott (ez alatt a városi házak értendők), amelyek mellett enyhe fejszónával ment el, majd szétnézett a vidéken, ahol arisztokratikus érzelmeit a következő sérelem érte: „Már nem tudom, hol jártam tavaly Ausztriában, ahol egy tündéri vidéken egy ragyogó főhercegi kastély integetett le a dombról a völgybe. Fölmásztam: a kastélyban zsandárok és levélhordók laktak családosul“. Az, hogy a tündéri kéjlakban közönséges levélhordók tanyáztak, egyike a demokrácia által megbecsztelenített korunk felháborító szégyenfoltjainak. Ignotus joggal elvárta, hogy a mesebeli királykisasszonyt, vagy legalább is a kacsalábon forgó Stahremberg herceget találja a főúri kastélyban.

De a városi munkásházak és stílusrontó levélhordók kora szerencsére múltóban van. Bécs az új katolicizmusban ismét megtalálja önmagát. Megszólaltak a harangok és „Európa közepén egy kétmillió nagyváros közepébe mily természetesen illettek bele a biborköntösök és miseingek, a tündöklő templomok s a sugárzó kereszték, a harangszó mily otthonosan szólt, a térdeplés mily önként adódott... és ma a vallás és Egyház az, hová ugyanezen legjobbak — (t. i. akik azelőtt vallásellenesek voltak) — mint az emberi szabadság és emberi méltóság utolsó menedékéhez bujnak oda“. Nyájas, szelid, szívhezszóló katolicizmus ez, amelyhez Ausztria „egyik napról a másikra visszatalált... Ugy nézem, hogy ez a mária-terézia-stílus van ébredőben Ausztria-szerte — ez az osztrák nemzeti stílus. Nem a legrosszabb és nem a legcsunyább“.

Ime, így oboázik a liberális író a liberális lapban, miközben Dollfuss építi az internálótáborokat és Starhemberg herceg rohamkészt köszörüli. A fekete fasizmus és rendi diktatura kiépíti hadállásait, azt a várost, amelyben a munkásság a legszebb értékeket teremtette, visszalökik a luégeri éjszakába, az elnyomó múlt hatalmait nyeregbe emelik és a jövő erőit elfojtják — és a magyar liberális sajtó a történelem mögül mindebből a szépen csengő harangszót hallja és helyeslően bólogat. A magyar „haladó intelligencia“ Ignotusban a szabad szellem és haladás előharcosát tiszteli. Ignotus tényleg a progresszivitás jegyében indult, sőt meg is maradt ebben. Ő az az ember, aki minden áron haladni akar a korrall, anélkül, hogy kérdezné, merre vezet az út. Aki elringatózik az idők tovahaladó hullámain és hajlandó összetévesztteni a haladást az idők múlásával. Ma a katolicizmus van soron. A „progresszív szellem“ ebben is talál valami üdvözölni valót. Miért ne, hiszen Magyarországon nem egy fiatal izraelita intellektuell állt be a neokatolicizmus élcsapatába. Ignotus fogékony lélek: halad a fiatalokkal és megérti az idők szavát. Ő a megértő lélek. Az a típus, aki bölcs szkepticizmussal kész mindent megérteni és igazolni. Bizonyos tartózkodó udvariassággal

szemlélődik az életem. Ez a mindentmegértés valaha tényleg a haladás irányában feküdt, akkor, amikor a múlt generáció konzervatív-akadémikus dogmáit többek között a szkepticizmussal is lehetett lazítani. De Ignotus megrekedt a múlt generáció progresszivitásának szellemében.

A mai idők szétdobálják a régi fogalmainkat a konzervativizmusról és progresszivizmusról: leleplezik a polgári progresszivitás konzervatív öreit. Ignotus mindent megért, tehát semmi akadálya annak, hogy mindenbe beleegyezzen. E mentalitás szerint valamit megérteni és elfogadni: egy. Holott a kettő nem következik egymásból. Nem igaz, hogy kétféle ember van: a bölcs megértő és a vad agitátor, aki ellenzőt hord a szemén (miért is az „intelligensek” megvetésének tárgyát képezi). Megértés és megértés közt ég és föld különbség van. Ez a különbség abban a határozott állásfoglalásban és dialektikus szempontokra épített világnézetben rejlik, amelyhez sem a polgári progresszivizmus, sem a polgári konzervativizmus nem vezethet el. E nélkül a „megértő” intellektuall megértése tájékozatlanul teng-leng az idők és eszmék közt és szükségképpen töredék marad. A dialektikus értelemben vett megértés és megismerés viszont nélkülözhetetlen fegyver. Nem gyöngít, hanem erősít. *Megérteni és tagadni* — ez az, amitől a „progresszív” intellektuall (Ignotusszal együtt) egyre inkább távolodnak.

Nádas Endre

2. „Toll és álarc“

Ezt a jólhangzó címet Kárpáti Auréltól vettem át, aki, úgylátszik, cikksorozatot kezd alatta a „Nyugat”-ban. Jó ez a cím, mert nemcsak azok ellen hangzik el kritikai éllel, akik ellen a szerző félreérthetetlenül hadba indul, hanem, bárha nem szándékoltan, önmaga és hasonló felfogású társai ellen is. Jó ez a cím, mert igazságot mond annyiban, hogy írásközben ma álarcot ölt magára az író, legyen akár a pártirodák kiszolgálója, akár az elefántcsonttorony magányos öre. Egyazon fénysugárral és intenzitással világít rá azokra, akik futnak a hétköznapi könnyű sikerei után és azokra is, akik hátat fordítanak a hétköznapi tragikus örvényeinek s így megtagadják velünk, emberekkel a sorsközösséget. Vagy talán nem ezt kell értenünk azokból az elmélkedésekből, amelyek oldalakon át egymást követik a „Nyugat”-ban? Amelyekben az embert megkísérlik különválasztani az írótól, az író a művétől, a homo esztétikust a homo morálistól? Amelyekben arról panaszkodnak, hogy az írók nem akarnak örökbecsű műveket alkotni s hogy irodalmunk azért szállt ennyire a megengedett nivó alá, *mert az írók a máról írnak a mának?* Amelyekben az ellentmondásoknak végtelen sorozatát zsúfolják össze entuziaszta elszántsággal és maliciózus fölényvel? Félreérthetetlenül ilyen meggondolások alapján írónak és ennyiben merülnek ki az említett cikkek. Egyetlen szót sem szólván azokról a gazdasági, politikai, kimondottan társadalmi tünetekről, amelyek az író látását kényszerítő erővel elhomályosítják, bizalmában megingatják, menekülésre kényszerítik minden társadalmi és irodalompolitikai állásfoglalás elől.

Hogy ezeket a cikkeket mennyire álarc mögül írják a „Nyugat”

munka

írói, ahoz szolgáljon bizonyítékul a folyóirat október 1. számában közölt „Elfogy a magyarság” című ankét, amely az egykével, a Dunántúl elnéptelenedésének problémájával foglalkozik. Felvetjük a kérdést: hogyan kerül ez a téma a „Nyugatba” és a Nyugat „apolitikus íróinak” örökszűz tolla alá? Nem veszik észre ezek az írók, hogy mindaz, amit az ankét keretében elmondanak, az nem csak a tények elpanaszolása, hanem vádemelés is a „Nyugat” homo esztétikusai ellen? A mindennapi igazság és a művészi felsőbbrendűség nevében hogyan egyeztessük össze ezt a két végletet:

1. „A magányos művész bátran izenheti azoknak, akik irigy acsarokodással vonnák le magasságából: hagyjatok idefent állni, a ti hasznokra, mert itt közelebb látom a csillagokat, amelyek a ti sorsotokat is irányítják.” („Nyugat” augusztus 1—16. számában. Joó Tibor.)

2. „Ki tanította nálunk a parasztot olyan módon, hogy a tanítás eredményes legyen? Ki foglalkozott vele úgy, hogy a parasztnak lett volna haszna, tudása, haladási, művelődési lehetősége, útja, sorsát irányítani tudó ereje.” („Nyugat” október 1. szám. Harsányi Gréte.)

Kik ellen szólhat ez a vád elsősorban a „Nyugat” hasábjairól, ha nem azok ellen a írók ellen, akik a lapban a fentebb idézett és ahoz hasonló mondatokat még ma is le merik írni?

És kik felé kiáltja (ugyancsak az október 1. számban) Fülep Lajos szinte beteges rémülettel: „Magyar írók, publiciszták, politikusok vegyék kezükbe a dolgot”... Segítsetek megoldani a pusztuló magyarság sorsát. Természetes, hogy mindez elsősorban csak a „Nyugat” ama íróira vonatkozhatik, akik a világtragédia közepette az elefántcsonttorony elméletéért szállnak síkra boldog önképzőköristák lelkesültségével. Az örökbecsű irodalomra szomjaznak és megtagadják a közösséget a kor problémáival, ami minden idők „örökbecsű” művészetének szellemi tartalma és formai megjelenése volt. Akik nem ezen az úton haladtak, azok árulók vagy kontárok voltak. Kétségtelen előttünk, nem csak azok az írástudók árulók, akik lesunyított fejjel a kulturálódás ellen beszélnek, hanem azok is, akik a csillagok felé fordított arccal hallgatnak akkor, amikor szólni kellene.

Vagy talán így tett Flaubert is, mikor Bováryné eleven valóságból szakított, emberséges történetét művészetévé komponálta? És Dosztojevszki mit tett a Raszkolnyikov társadalmi témájával? És Dante „Pokol”-ja talán nem a társadalmi visszasságok csodálatos tükre?

A „Nyugat” hasábjain folyó kétirányú vitához, amelynek egyik ága a társadalmi problémáktól elvonatkoztatott „tisza művészetért” lelkesedik, a másik pedig az íróknak a társadalmi bajokba való beavatkozását sürgeti (igaz, hogy csak „faji” alapon), egyelőre nincs több megjegyzésünk. Rámutattunk a lap szellemi irányzatán belül dülő végzetes ellentétekre és ebből a megálapításunkból következőn az „Elfogy a magyarság” ankétről az a véleményünk, hogy a tömegek tragikus sorsának siratásához elvesztették a jogukat azok az írók, akik megtagadják a harcot a kortárs-emberért.

Kassák Lajos

3. „Üdvözlöm a 21-ik Német Keleti Vásárt“

885

Idő: 1933. augusztus 20. Hét hónappal Hitler uralomrajutása, öt és fél hónappal az új Szent eBrtalan-éj, a proletárpartok megsemmisítése, a gyűjtőtáborok felállítása, a szakszervezetek elrablása, minden munkásintézmény elpusztítása után.

Hely: Königsberg, Keletporoszország fővárosában, az első „Barna Keleti Vásár”. A Göring védnöksége alatt álló vásárt most nyitják meg.

Jelen vannak: Schmitt, a Hitler-kormány birodalmi gazdasági minisztere, Rosenberg Alfréd, a „Völkischer Beobachter” főszerkesztője és a nácipárt félhivatalos külügyminisztere, a nácik teoretikusa: Feder államtitkár és mások. A nácielőkelőségek mellett, mint a külföldi nagy államok egyetlen képviselője: a Szovjetunió főkonzulja, Smetanics, látható.

Első jelenet:

A horogkeresztes tartományi főnök nagy beszédben megnyitja a kiállítást. Hangsúlyozza, hogy a kiállítás dokumentálja „a nép bensőséges hitét a nemzeti szociálista világnézetben...”

Második jelenet:

A meghívott előkelőségek közül elsőnek Smetanics, a Szovjetunió képviselője üdvözlöi a megjelenteket és rövid beszédet mond, amelyben hangsúlyozza a Keleti Vásár fontosságát és jelentős szerepét a Német-birodalom és a Szovjetunió gazdasági együttműködésének zavartalan folytatásában. Megismételte Litvinovnak a világgazdasági konferencián tett kijelentéseit, amelyek szerint a Szovjetunió a jelenlegi súlyos gazdasági válságban a kapitalista országoknak jelentős, egy milliárd dollár értékű megrendelést adhat. Gondolják meg, mit jelent ez a segítség a kapitalista államoknak! Beszédét így fejezte be: „...Üdvözlöm a 21-ik Német Keleti Vásárt és annak a reményemnek adok kifejezést, hogy ez a vásár a Német Birodalom és a Szocialista Szovjetek Uniója közötti gazdasági közeledést elő fogja mozdítani.

A parádét a Horst-Wessel dallal, horogkeresztes zászlók lengetésével és a barna uniformisok felvonulásával zárták le.

Mit szólhatunk a tragédiának ehhez a jelenetéhez? Hogyan értsük meg ezt a tüntetésszerű összedolgozást? Miként lehetséges, hogy a többi külföldi államok képviselői távolmaradtak, a „Szovjetköztársaságok Uniójának” főkonzulja viszont megjelent a horogkeresztes ünnepélyen? Nem tudjuk, vajjon Smetanics szovjet konzul felemelt karral viszonzta-e a fasisztaüdvözléseket és mivel felelt a „Heil Hitler”-ekre, — de mindenképpen csodáljuk a diplomata simaságát, amellyel a keletporoszországi gyűjtőtáborok szomszédságában üdvözlő beszédeket tart, az orosz és a német állam barátságáról.

Mindez a szociálista számára majdnem hihetetlen. Ugyanolyan hihetetlen, mint a „nemzetközi bojkott” hírei. 1921 januárjában a III. Internacionale szigorú szállítási és vásárlási bojkottot mondott ki — a spanyol diktatura ellen. Hitler birodalma ellen a III. Internacionale nem mondott ki ilyen bojkottot! Sőt! Amikor a „Mal-Kah”, horogkeresz-

munka

tes zászlót lengető német hajó kirakodását svéd kikötőmunkások megtagadták, a kapitány jogos felháborodással tiltakozott a beavatkozás ellen. Mondván: a leningradi kikötőben kilenc napig lengette horogkeresztes zászlóját a hajóm, anélkül, hogy ezt bárki is kifogásolta volna!

A III. Internationale leleplező örömmel kimutatta, hogy a francia szociáldemokrata párt hivatalos lapja, a „Populaire” az egyik oldalon a Harmadik Birodalom bojkottja mellett agitál, a másik oldalon a „Leipzig-i Vásár” látogatására hívja fel olvasóit. Ez feltétlenül megbélyegzendő. Nem kevésbé az az eset, amit Barbusse írt meg a „Weltbühne”-ben: Svédországban egy horogkeresztes hajó elleni bojkottmozgalmat éppen a szociáldemokrata szállítómunkásszervezet tiltott be sürgönyileg — kizárással fenyegetve a határozattal ellenszegülőket. Ez mind igaz. De bennünket nem vigasztalhat az, hogy a két Internationale, egyszerre és egyformán, újból felmondta a szolgálatot.

Milyen könnyű szavakban és határozatokban szolidaritást vállalni a letiport német munkássággal és gyakorlatban mindezt szabotálni!

Nádass József

Kultúra, világszemlélet, társadalmi tudat

(Jegyzetek egy készülő könyvhöz.)

Azt a tevékenységet, amely az emberi életet meghatározó feltételek megismerésére és azok megváltoztatására törekszik, kultúrának nevezzük.

Értelmezésünkben a kultúra nemcsak színházat, zenét, festészetet, irodalmat jelent. Hanem jelenti általában azt a módot és azokat az eszközöket, ahogyan és amelyekkel az emberek életüket élik és alakítják. A kultúra nem választható el a gazdasági és politikai tényezőktől, de nem választható el az ember szellemi és lelki felkészültségétől és etikájától sem. A kultúra éppen úgy a tudat, mint az emberi magatartás kérdése.

A kultúra formája és tartalma az emberi élet objektív és szubjektív tényezőinek kölcsönhatásában állandóan változik. Az új kultúrák az új társadalmi szerkezettel és termelési formákkal alakulnak. Ez az alakulás elválaszthatatlan az osztályok harcaitól. A kultúrának így ma osztályjellege van. Az új kultúrát mindenkor a feltörekvő osztályok képviselik. A kultúra osztályjellege csak az osztályok megszűnésével szűnik meg.

Az ember az új életkörülményekért folyó harcokban alakul. Miközben életviszonyai megváltoztatására törekszik, ennek a törekvésnek gyakorlatában alakítja önmagát, és ismeri meg a világot. Az alakító ember és az alakuló társadalom egymásrahatásában változnak meg az életkörülmények.

Minden kultúrával bizonyos világszemlélet jár együtt. Világszemlélet nélkül nem találjuk helyünket a világban, hogyan is tudnánk nélküle életünket céltudatosan alakítani? A világszemlélet a kultúra leglényegesebb eleme. Ez mutatja az életalakítás irányát és ez adja értelmét.

A mai társadalomban, ha nem is teljes és maradéktalan formájában a „polgári kultúra” van jelen. Ennek a kultúrának az eredete visszanyulik a renesszánszba, illetve abba az időbe, amikor a kialakuló városok gazdaságilag már megteremtették az új polgári kultúra alapját. A tőkés termelés és a polgári társadalmi rendszer magábaolvasztotta, illetve átvette a feudálizmus egyes elemeit és ez az összetett kultúra uralkodik mind a mai napig.

Minden kialakult új kultúra tagadja az előző kultúra világszemléletét. Az új kultúra a régi antitézise, de a régi kultúra egyes elemeit magába olvasztja és magasabb szinten valósítja meg az új kultúra régitől eltérő formáját. A polgári kultúra is tagadta az előző feudális kultúrát. Kérdés azonban, lehetett-e a polgárságnak *a szó legszorosabb értelmében* vett új kultúrája? A kérdésre nem tudunk mereven lezárt választ adni, de általában azt lehet mondani, hogy a polgárság nem új kultúrát, hanem civilizációt hozott magával. Kultúra és civilizáció nem azonos fogalmak. A polgári kultúra ideológiai alapja laza és eklektikus. A XIX. század sokat csodált szellemi fellendülése nagy általánosságban nem a tőkés tendenciákat fejezte ki. A tudományos kutatások közvetve, vagy közvetlenül a termelés felfokozásának szolgálatában állottak. A szellemi mozgalmak azonban általában már öntudatlanul és akaratlanul is ellentétbe kerültek a polgári kultúrával és a tőkés termeléssel. Ez az ellentét, amelynek részleteibe most nem mehetek bele, nem éles és főképpen nem tudatos, de jelen van s egyre határozottabb formában nyilvánul meg.

A tőkés rendszer mindinkább eltárgyasodik, elanyagiasodik. Egyoldalú anyagi civilizáció lép az előtérbe. A mai ember nagy általánosságban civilizált. Azt lehet mondani: tud öltözködni, lakni, szórakozni, ismeri az élet kényelmeit és élvezeteit. De nem tudja, hol áll a világban, nincs egyöntetű világszemlélete és nincs határozott magatartása az élet változásaival szemben. Öntudatlan és tehetetlen játékszere az eseményeknek.

A mindenek fölé helyezett profithajszá, az anarchikus termelés, és az árufetisizmus csak eszközöket termelhet s az egyoldalúan anyagi civilizációig juthat el. Ebben a civilizatorikus termelésben szükségszerűen kialakulnak annak az új társadalomnak a feltételei, amelyben tudatosan társadalmi értelme és emberi célja van az eszközök előállításának. A civilizáció átképződik és beleolvad (nem egyszerűen és nem mechanikusan) az új világszemléleti tartalommal rendelkező kultúrába. Csak az a kultúra képes átformálni és új irányba vinni életünket, amelynek világszemléleti alapja van. Kérdés, van-e a szocializmusban világszemléleti tartalom s vajjon több ez annál, amit mai értelemben vett kollektív világszemléletnek neveznek?

A kollektív szó fogalma igen tág értelmű. A világmindenség és az ember közösségének a gondolata az eddig ismert világszemléletek majd mindegyikében megtalálható. Megvan a pogány világszemléletekben, a kereszténységben. Assisi szent Ferenc nyíltan beszél az ember, a madarak, a virágok, a nap, a hold, a világmindenség közösségéről és az emberek testvériségéről. Hogy csak néhány további példát ragadjak ki, a

kollektivitás bizonyos formája épen úgy megtalálható Spinoza pantheizmusában, mint Rousseauban, illetve a francia forradalom szabadság, egyenlőség, testvériség eszméjében. A kollektivitást gyakran összezavarják a testvériség fogalmával. A szocializmus kollektivitása nem azonos a filozófiailag idealisztikus testvériség fogalmával. A szocializmus elmélyíti és ami fontosabb, konkretizálja a kollektivizmus fogalmát. Ezzel új tartalmat kap a szó.

Marx óriási jelentősége a társadalmosodott ember felfedésében, a társadalmi, illetve osztálytudat jelentőségének kihangsúlyozásában van. De Marxnál a társadalmosodott ember fogalma nincs leszűkítve s a társadalom öntörvényszerűségei nem függetlenek a természeti és földrajzi tényezőktől. A marxizmus nem merül ki Marxnak a tőkés rendszerről vallott kritikájában. És annyiban jelentős, amennyiben most a tőkés rendszerben élünk. De a tőkés rendszer a társadalmi fejlődésnek csak egy szakasza. Marx Kapitalja a történelmi materializmus alkalmazása egy bizonyos történelmi periodusra. Ez a periodus azonban be van állítva a történelem, az emberi lét távlatába. Sem a tőke természetrajzát, sem a munka szerepét, a munkás helyzetét és feladatait nem ismerhette volna meg, ha nem látta volna azt, *hogy hol és hogyan áll az ember a világban.*

Az ember a világban társadalmi keretek között él. Maga a társadalom pedig része a világnak. A kettőt nem lehet egymástól elválasztani. Társadalom és világ dialektikus kölcsönhatása épen annyira jelen van, mint az ember és a társadalom dialektikus kapcsolata.

Az emberi élet tendenciája *csak* társadalmi keretek között érvényesülhet. Minél öntudatosabban látja osztályhelyzetét, annál eredményesebben alakíthatja a társadalmat ennek az osztályhelyzetnek megfelelően. A modern szocializmus az utopiák világából a valóság világába állította az új társadalom megvalósításának lehetőségét. Ugyanígy a világban bizonytalanul lengő embert a világegyetem konkrétan meghatározott részévé tette. Épen azzal, hogy meghatározta helyét a társadalomban. A szocialista munkásmozgalom minden céltudatos cselekvése ennek a szemléletnek gyakorlati megnyilvánulása. Ez a szemlélet dogmák nélküli értelmet adott az életnek. Új irányba terelte az emberi cselekvést. A szocializmus kultúrájának világszemléleti alapja van. Mint minden világszemlélet, a marxizmusé is az élet mélyebb gyökereihez nyúl le, az emberi élet sorsszerűségeit érinti, de sohasem kalandozik el az érzékfelettség, a misztika útvesztőibe.

Minden világszemlélet gyökereit a tudatban kell keresni. Minden uralkodó világszemlélet tartalmát és formáját az szabja meg, hogy mennyire fejlett az emberi és társadalmi tudat. A primitív ember egyáltalán nem ismeri az életét irányító természeti, fizikai, anyagi erőket. Az ismeret hiánya érzelmileg pl. a félelemben nyilvánul meg. A félelem alakítja „világszemléletét”, amely azonos a vallással. Ismeretlen erőnek veti alá magát, támaszt keres bennük, hozzájuk menekül. A tudatosság magasabb fokán, a fejlődöttebb társadalomban a vallás és a világszemlélet egyre inkább elkülönül egymástól. A világszemlélet egyre kevésbé lesz egyúttal vallás is, de egyre inkább a megismerés és a meg-

ismerésre való törekvés lesz az alapja. Ez azonban nem jelenti azt, mintha most már megszűnne a világszemléletnek az *érzelmi*, lelki életre gyakorolt *hatása* és azok visszahatása. *Csak épen ezek az érzelmi motívumok megváltoznak.*

A filozófiai idealizmus sohasem láthatja meg a társadalmat valóságosan mozgató anyagi erőket. A munkásmozgalom mai gyakorlata hasonult a civilizációhoz és tudatában sem ért fel a kort mozgató erőkhez. Belső erők hijján legyűrte a civilizáció válsága. A munkásságot letéperte az állati robot, az éhség, a szexuális nyomorúság, a rongyai, a betegségei. Leigénytelenedett és a mozgalmá szétesett. Beleragadt hétköznapi életébe. Ideget, energiát örlő és tisztánlátását elhomályosító bizonytalanságérzet vett rajta erőt. „Kiesett a világból.” Olyan lelki reakciók nyomják, amelyekkel megerősíti maga felett a társadalmi reakciót. Mert minden társadalmi reakciónak az anyagi tényezőkön keresztül érvényesülő lelki reakció az alapja.

Mindmáig a *munkásság inkább civilizált volt, mint kulturált.* Gyakorlati mozgalmában ma is nagy szerepet játszik Lassalle és Blanqui, szemléletében sem ért el a dialektikus materializmushoz. A marxizmus leszűkült előtte a mechanizmus és a dogma szintjére. És mindezeket az alapvető hibákat sem a polgári kultúr-eredmények kritika nélküli átvétele egyfelől, sem az úgynevezett proletkult frázisai másfelől nem voltak képesek megkorrigálni. Úgy a jobb-, mint a baloldali kultúrmozgalmak alapjukban véve filozófiailag idealisták voltak.

A modern polgári civilizáció csak annyiban forradalmi jelenség, amennyiben illúziók nélkül rombolja szét a klasszikus kultúra még létező maradványait. S ezzel önmaga szabadítja fel az utat az új kultúra kialakulása elé. Ezt a nagy forradalmi változást, amely egybeesik a mai társadalmi forrongásokkal, eddig nem eléggé hangsúlyozták ki a szocialista mozgalom ideológusai. A gazdasági erők, a társadalmi kérdések, a kultúra, a civilizáció, a világszemlélet összefüggéseinek felismerése, dialektikus kölcsönhatásaik meglátása alakíthatják ki azokat az eszközöket, amelyek biztos irányba viszik a szocialista törekvéseket. Természetesen, a társadalomalakítás új eszközeihez csak az élet gyakorlatán keresztül lehet eljutni. Mert az életet csak az élet változtathatja meg.

Gró Lajos

Schura: Az ausztrómarxizmus válsága

A demokratikus szocializmus általános megfogalmazása egyszerű és csábító volt. Ha érvényes a marxi koncentrációs elmélet, akkor mind gyorsabban megy végbe a tömegek elproletarizálódása. A gazdasági helyzete következtében szocialista érzelművé vált proletariátus előbb-utóbb többségre tesz szert és akkor már csak a választási és szavazószámtonon múlik, hogy a nép proletár-szocialista többsége a törvényhozó testületben is megkapja az őt megillető többséget. Ennek természetesen demokratikus alkotmány az előfeltétele. A többség egyszerű határozattal dönt a szocializmus megvalósításáról, a kapitalista osztályvagyon kisajátításáról és a szocializálás megkezdéséről. Így képzei el

munka

a demokratikus szocializmus az emberi társadalom legsúlyosabb és legjelentősebb megváltozását. A kapitalizmus bukását és az osztályellen-
tettek megszüntetését nem tűz és fegyverzaj kíséri. A parlamenti ülés
legmindennapibb formái között és az ügyrend szigorú betartása mellett
születik meg az új társadalom...

Ez a látszólag marxista, jól megalapozott és politikailag rendkívül
vonzó társadalomszámítan nagy pusztítást vitt végbe, különösen a német
munkásság lelkében. Ez okozta a munkásosztály szétszakadását és ez
tette védtelenné a német munkásságot a fasiszta reakcióval szemben.
A demokratikus szocializmus borzasztó utópiának bizonyult és csak
most kezdik felismerni egész veszélyes mivoltában, — most, amikor a
németországi ellenforradalom félre nem érhetően kimondta a demokra-
tikus szocializmus fölött a véres ítéletet.

Azonban nemcsak a demokratikus szocializmus kitenyészett faj-
tája, a német szociáldemokrácia fölött ült ítélőszéket a történelem. A
német katasztrófa az ausztriai demokratikus szocializmus, az austro-
marxizmus ideológiai és hatalmpolitikai állásait is megsemmisítette.
Egyidőben nagyon túlbecsülték a német és osztrák demokratikus szocia-
lizmus közötti különbségeket. Ezek a különbségek a valóságban abban
gyökereztek, hogy az osztrák szociáldemokráciának 1918—1919-ben si-
került ellentállnia a „nagy bolsevista kísértésnek” (Otto Bauer.) Sikerült
az osztrák munkásosztály zömét a szociáldemokrácia zászlaja alá gyűj-
teni és így a munkásság kettészakadását meggátolni. Ez a tény, mely-
nek oka van és egyéb földrajzpolitikai momentumok erős kisebbségi pozi-
cióhoz juttatták az osztrák szociáldemokráciát a parlamentben. Bécs-
ben, ahol Ausztria lakosságának csaknem egyharmada él, a szociál-
demokrácia úgyszólván korlátlan ura a városi közigazgatásnak és nagy-
vonalú szociálpolitikájával jelentős sikereket ért el. Ezekben a gyakorlati
alapkülönbségeken túl az osztrák és német szociáldemokrácia ideológiája
teljesen megegyezik abban, hogy a proletariátus csak demokratikus esz-
közökkel szerezheti meg az államhatalmat, sőt Ausztriában még inkább
hittek a demokratikus államforma nyújtotta előnyökben, mert itt sokkal
kedvezőbb volt a parlamenti helyzet, mint Németországban. Az osztrák
szociáldemokrácia egyetlen ponton tett engedményt az általa vallott
tisztá demokrácia rovására. 1926-ban, demokratikus sikereinek csúc-
pontján, amikor választói száma egyre nőtt, a lízsi programba felvette
az úgynevezett diktatura-cikkelyt. A pártprogram híven visszatükrözte
a pártvezetőségnek azt a szilárd hitét, hogy csak a demokrácia útján
lehet elérni a szocializmust. Azonban éppen azért, mert egészen elme-
rültek a demokratikus álmodozásokba, sőt azt vélték, hogy Ausztriában
maholnap megvalósul a szocializmus (Otto Bauer szerint még ebben a
generációban), ezzel a kegyes adománnyal akarták a balszárnyat meg-
nyugtatni. Rég bevált módszer a reformista gyakorlatot forradalmi
frazeológiával egyesíteni. A programpont azt mondja, hogy abban az
esetben, ha a burzsoázia erőszakkal akarná meggátolni a munkásosztály
győzedelmes előnyomulását, akkor — és csakis akkor — a proletár-
diktatura kikiáltásával kell felelni. Erre a célra szolgált volna a már
régebben alakított köztársasági védőszövetség, mely a burzsoázia ellen-

forradalmi törekvéseit megakadályozni volt hivatva. A vezető pártkörök természetesen meg voltak győződve arról, hogy a proletariátus erejének tényleges harcbaállítására sohasem kerülhet sor. A védőszövetség kiváló eszköz volt arra, hogy a munkásosztály forradalmi tevékenység iránti vágyát kényelmesen és veszélytelenül levezesse.

A diktatúracikkely és a politikai védelmi szervezet más célt is szolgált. Az ausztrómarxizmus irodalmi képviselőinek lehetőséget nyújtott arra, hogy politikájukat élesen elhatárolják a német szociáldemokrácia politikájától, amelyről mindinkább nyilvánvaló lett, hogy a pusztulásba visz. 1932-ben, Papen poroszországi államcsinyje után, Otto Leichter még avval dicsekedett, hogy az osztrák szociáldemokrácia a „helyesen alkalmazott” demokrácia bűvös kulcsának birtokában van. Alig néhány hónap eseményei megmutatták, mennyire értéktelen ez a kulcs is.

1932 márciusában, a fasizmus németországi győzelme váratlanul valósággá változtatta a linzi program híres pontját, amelyre eddig mindig csak mint elméleti lehetőségre gondoltak. A polgári kormány átlátszó kifogással kikapcsolta a parlamentet, amivel elvette a szociáldemokrácia legerősebb pozícióját, feloszlatta a védőszövetséget és alkotmányjogilag nagyon gyatrán megindokolt szükségrendeletekkel kezdett kormányozni. Ezekkel a tényekkel Ausztriában gyakorlatilag megszűnt a demokrácia, megszületett a polgári diktatúra és a proletariátust megfosztották annak a lehetőségétől, hogy békés fejlődéssel érje el a szocializmust. Eddig minden a linzi program szerint történt. Szinte azt mondhatnók, hogy a burzsoázia egyenesen igazodott hozzá. Most azután a munkásosztályon volt a sor. Ezen a ponton azonban megmutatkozott, hogy az ellentétek kihangsúlyozása ellenére, Ausztriában és Németországban az 1908.-i forradalomtól az 1932—33.-i akut ellenforradalom kitöréséig a fejlődés teljesen egyirányú volt. Másfél évtized demokráciája odavezetett, hogy a szociáldemokrata párt vezetősége értetlenül és tanácstalanul állt a nemdemokratikus harci módszerekkel szemben. A reformizmus, amely megszokta a zöld asztal melletti nyugodt és kényelmes tárgyalásokat, nem tudta elhatározni magát a döntő küzdelemre. Ez az elhatározás nem is lett volna könnyű. A proletariátussal szemben állt az állam végrehajtó hatalma, amely azalatt a 15 év alatt, míg a szociáldemokrácia azt hitte, hogy győzelmet győzelemre halmoz, engedelmes eszköze lett a burzsoáziának. A proletariátussal szemben foglaltak állást az osztrák paraszt és polgári harci szervek is. 15 év állandó parlamenti harcai a különben közömbös kispolgári rétegeket is megmozgatták, Bécs város adópolitikája pedig annyira elkeserítette a burzsoáziát, hogy szintén hajlandó volt csatasorba állani a szocializmus ellen. Bizonyos, hogy mindezt meg kellett fontolni. De ezzel szemben a proletariátus egységes voltát, szocialista hitét, kizsákmányolói iránti gyűlöletét és minden munkát megállító hatalmát vethette volna a mérlegre. Az is kedvezett volna a proletariátusnak, hogy akkor a polgárság széles körei a nemzeti szocialista párthoz tartoztak és nem álltak a kormány mellé. A döntő szempontnak pedig annak kellett volna lennie, hogy a proletariátus ugyanaz előtt a kérdés előtt állt, mint Németországban: elpusztulni a passzivitásban, vagy mindent kockára téve harcolni!

Ha a márciusi napokban a proletariátus szervezett erején kívül semmivel sem rendelkezett volna, akkor a harc mellett döntött volna. Azonban egyebe is volt. Sok községben, főleg Bécsben, övé volt a hatalom, szakszervezetei és szövetkezetei tekintélyes vagyonnal rendelkeztek és ezernyi pártalkalmazott jólétet és néha jó polgári egzisztenciát biztosító jövedelmet élvezett. Az mer, akinek nincs semmije, aki csak nyerhet. A birtoklás óvatossá és vonakodóvá tesz. Az osztrák proletariátus, illetve vezetői nem merték a demokratikus idők eredményeit könnyelműen kockára tenni. Nem vállalták a harcot. A szociáldemokrácia cserbenhagyta saját programját... Az összehívott parlamentet szétkergette a rendőrség, megszüntették a sajtó és a gyülekezési szabadságot, előzetes cenzura alá helyezték a munkásság ujságjait, a védőszövetséget, az osztrák szociálizmus jellegzetes megtestesítését, kormányhatározattal feloszlatták. A párt passzív maradt és a bécsi május 1.-i tömegsétától eltekintve, passzivitásából többé nem tudott megszabadulni. Ez a letargikus állapot egész nyáron át tartott, amivel a szociáldemokrata párt időt engedett a kormánynak arra, hogy diktatúráját tovább kiépíthesse és elmélyíthesse. Legerősebb pozícióikat elvesztették, Bécs város tanácsában napról-napra bizonytalanabb a helyzetük és mégis belenyugszanak abba, hogy nem ők, hanem a nácik jelentik a kormányellenzők aktivitását. A proletariátus, éppenúgy, mint Németországban, a néző tétlen, de nem kényelmes szerepét választotta. Hiába voltak ragyogó szervezetei, hiába volt harci ereje, ellenkezés nélkül hagyta, hogy kikapcsolják az osztrák állam politikai működéséből. Ezzel majdnem be is fejeződött a burzsoázia restaurációja.

A burzsoázia a végső csapásra készülődik. Olyan súlyos pénzügyi terheket rótt Bécs városára, hogy azt népszerűtlen adók bevezetésére és a gáz és villany árának emelésére kényszerítette. A kormány jól tudja, hogy hatalmát csak a jog szentesítheti, tehát helyzetét alapvető alkotmánymódosítással akarja biztosítani. A mai „ideiglenes” diktatúrát diktatorikus alkotmánnyal akarja helyettesíteni. Azok a jogok, amelyeket a munkásosztály évtizedes harcok árán kivívott magának, egy csapással megsemmisülnek. Az általános és egyenlő választói jog megszüntetése visszavetné a proletariátust az 1907 előtti állapotába. Még most is, pusztulásának utolsó fejezetében is ragaszkodik majd az osztrák munkásosztály és az osztrák párt eddigi taktikájához? Csukott szemmel és karbatett kézzel rohan a halálba? Vagy végre sokkal súlyosabb erkölcsi és politikai feltételek mellett talpraállnak a tömegek? Mindez ma teljesen bizonytalan.

De bármi történjék is, az utolsó év világosan megmutatta, hogy úgy az osztrák, mint a német demokratikus szocializmus menthetetlenül csődöt mondott. Amit másfél évtizeden át okos reálpolitikának dicsőítettek, az csak üres és veszélyhozó illúzió volt. Annak a szemléltető oktatásnak, amit a reakció adott az osztrák munkásságnak, előbb-utóbb foganatja lesz. Ebben rejlik az osztrák és német ellenforradalmi áradat dialektikus-történelmi értéke. Amint Marx mondja, „megteremtették a társadalom forradalmi kiindulópontját”.

Ford.: Szántó Róbert

*Emberem a kelő nappal megyen.
Estelen
hogy a tűnő nap
a barmokat is jászlaikba hajtja,
találkozunk.*

Altató

*No aludj lelkem, aludj.
Meglásdd,
holnap roppanó, meleg
kenyeret szelek.
De most aludj lelkem,*

*aludj.
Zárd le szemed.
Csendesedj.*

Téli ringató

*Leheletem melengessen
kis kezed rejtsed
mellem alá.
Ha nyár jó,
a napos réten
majd duruzsló méhek
ringatnak el.*

Szőnyi Magda

Az egyik éjszaka

csönd volt a fényes ezüstsínű uccákban. Az ég még sötét volt és olyan alacsonyan függött, hogy a házak tetejéről kinyujtott kézzel el lehetett érni és széthúzni, mint egy függönyt a mögötte lappangó hold elől. A színpad alja, a föld azonban erősen ragyogott, láthatatlan söprő reflektoroktól alulról megvilágítva és beszíva minden fénytörő árnyékot. Nyolc-tíz sötét alak szétszóródva futott előttem a világoskék havon, hangtalanul és plaszticitás nélkül, mintha fekete papírból kivágott sziluettképeket fújt volna szét a szél.

Hátul kiáltozás hallatszott. Ruppert előbbre szaladt.

— A többiek úgy határoztak, — mondta, — hogy nem mennek le a Zooig, ami még egy jó órai út, minthogy valamennyien halálfáradtak s át vannak fázva s Ilon is folyton köhög s nem is oly biztos, hogy a Zoo várótermei nyitva vannak s ha nyitva is vannak, hogy ilyenkor fűtik őket. Müller, akinek rendőrőrmester az apja, akinek a lakásán tehát amúgy sem kellene tartani hajnali látogatóktól, itt lakik a közelben, alig tíz percnyire. Két kis öccsével alszik egyszobában, de azokat egy ágyba lehet fektetni; a másik ágyon és a diványon, ha szorosán egymás mellé ülnek, elférnek valamennyien; s ha nem, a padlóra is le lehet feküdni, központi fűtéses a lakás. Külön bejárata is van a szobának a konyhán át; ha lábujjhegyen járunk, a szülei nem hallják meg, egyébként sem tudnak semmit sem Fritzről. Beszélgetni igaz, hogy nem lehet, mert az áthallatszik a szomszéd szobába, de még mindig jobb 2—3 órát hallgatva ülni egymás mellett a melegben, mint az uccán talpalni.

— Ha mégis felébred az apja? — kérdezte Boris.

Idegenkedett a gondolattól, hogy kiszolgáltassa magát, valamennyiüket egy idegen ember jóakarátának. Veszélyesnek ugyan nem látszott a vállalkozás, mert a rendőrőrmester nem bánthatja őket, ha nem akar a fiában is kárt tenni, a saját helyzetét is kompromittálni; de Boris ér-

zékenységét sértette a gondolat, belopózni valakinek a lakásába annak tudta nélkül, háta mögött s nyilvánvalóan intenciói ellenére; besurranó tolvaj, aki vendégszeretetet lop. Igaz, hogy harcban vannak! Ernstre gondolt, Ernst mit tenne? Nem tudott rögtön felelni. Időközben a többiek elindultak, Boris utánuk ment.

Két keskeny udvaron kellett áthaladniok; Müllerék a hátsó, kerti házban laktak. Óvatosságból nem gyújtottak villanyt az udvarban, itt amúgy is világított a hó. A falak meredeken, szürkén emelkedtek hét emelet magasságba, nagy homályos foltokban töredezett róluk a vakolat. A hátsó udvarban a legfelső emeleten egy ablak ki volt világítva. — Nem a ti ablakotok? — A szomszédunké! Egy öreg pékmester. Az udvar oly keskeny volt, mint a tömlőcök légaknái. Néhány alacsony bokor állt a falak mentén, előttük egy vas szenesláda. Az esőcsatornákból monoton paskolással hullt az olvadó hó a kövezetre. — Akik ilyen udvar fölött töltik gyermekkorukat, — gondolta Friedrich, — azoknak arcán férfikorukban is kiüt még a penész. A falak szürkése besugárzik a bőr mögé. Ha odakint ragyogó kék az ég, az udvar fölött akkor is esik az eső. A Danaidák itt öntik ki korsóikat. Itt mindig hideg van. Amikor gyerekkoromban áthívtak karácsonykor a szomszédhoz karácsonyfát nézni s a gyerekek egy fényes angyalról suttogtak, aki elrepült az ablak előtt, nem hittem el, mert nem tudtam elképzelni, hogy egy angyal elérne egy ilyen szűk kis udvarban. Ha csak össze nem csapja a szárnyát s kezét hasára nem szorítja s így siklik le nyílegyenesen. De akkor hogy száll föl újra? Mennyit töprengtem azon, hogy mekkora lehet egy angyal? Ha mezők vagy erdők fölött röpülve képzeltem el, pl. a Scharmützeisee fölött, ahova egyszer kivittek, olyan nagynak tűnt, mint egy ötemeletes ház, míg ha uccán röpdösött, összezsugorodott képzeletemben, de nem kisebbre, mint egy kettős villamosjárat. Arra nem gondoltam, hogy lehetnek különböző nagyságúak is. Mekkora is hát egy angyal?

A lépcsőház villanyautomatája zörögve megindult. A menet kanyarogva mászott fölfelé; félszegen, lábujjhegyen lépkedtek. Boris maradt leghátul. Szégyelte magát, didergett. A lépcsőház ablakából ki lehetett látni az udvarra. Egy ajtó csapódott be tompa zajjal s egy sötét alak jelent meg a havas udvaron s gyors mozdulatokkal a lépcsőház bejárata felé tartott. — Visszamenni? — gondolta Boris. — Már késő! — Megálltak hallgatóztak. Mélyen alattuk megreccsent a lépcső s a csizmás lábaklépteinek nehéz zaja lassan emelkedett az aknában, mint edényben a fölforró víz. Aztán sóhajtás hallatszott letről. — Tehát nem detektív! — gondolta Ruppert. Az ujonnanjött megegyszer sóhajtott, kulcszörgés hallatszott, közben egy kinyíló, becsapódó ajtó.

Meg kellett várni, míg kialudt a villany. Az előszoba sötét volt, jobbra egy ajtó a konyhába nyílt, itt Müller gyufát gyújtott, hogy meg ne botoljanak a butorokban. — Te vagy Zozó? — kérdezte a szobában egy álmos hang. — Suttogás. A padló megreccsent, halk neszezés hallatszott, meztelen talpak futása a parkettán s meg újra suttogás, mint sötét vatta, amelybe bebugyolálják a mozgó játékjelenetet. A konyhában álltak, szorosan egymásnak támaszkodva és vártak. A nyitott ajtón át pállott meleg áramlott arcukba. Suttogás. Soha nem lesz vége? Valaki

torkát reszelte. Aztán egyszerre homályos fény gyulladt a szobában, egy villanylámpából, mely a földre volt állítva és sötét szövetekkel letakarva: Müller a földön térdelt, egy ajtó előtt, s egy szőnyeg felkunkorodó szélét nekitámasztva, betakarta a rését. Hogy ne szivárognon a fény! — suttogta. Két ágy homályos körvonalai látszottak egymással szemben, beljebb alaktalan sötét butorok. A szem lassanként megszokta a homályt, óvatosan leültek az ágyra, amely még meleg volt az alvó fiatal testtől. A szembenlévő ágyból dunyhák közül két pár sötéten csillogó szem figyelte mozdulataikat. Boris, Friedrich és Granovszki a konyhában álltak, s várták, hogy a többiek elhelyezkedjenek. Ekkor zaj hallatszott a szomszéd szobából.

Egy szék tolodott hátrafelé, valaki felállt. Aztán gyűrődő papir zörgése hallatszott, egy villanylámpa kattánása s rögtön utána az ajtó felé közeledő léptek. Ilon szájára csapta kezét.

A nyitott ajtóban egy magas alak állt halványan fénylő csizmaszárakban s csillogó egyenruhagombokkal. Hallgatva nézte a földönálló letakart lámpát. — Komédia! — mondta halkán. — Gyujtsd meg a lámpát Fritz! Mi az, van itt még valaki a szobában?

Senki sem felelt. Müller még a földön térdelt s eltakarta az arcát; úgy látszott, nem tud megmozdulni a rémülettől. Az ágy felől mozgolódás hallatszott. — Ki van itt? — kérdezte mégegyszer a rendőrőrmester, mélyen zengő lágy hangon, amelyből semmi türelmetlenség nem érzett ki. Müller még mindig nem felelt. A konyhában egy csengő ingerült hang szólalt meg:

— Te bocher, nem tudsz felelni, ha az apád kérdez? Gyujtsd meg a villanyt! — Granovski félretuszkolta az előtte állókat s belépett a szobába. — Nincs semmi baj őrmester úr! Magyarázd meg az apádnak...

A villany végre kigyult. Boris figyelmesen nézte a rendőr sápadt, kövér arcát, amely magas gallérja fölött lassan fordult a szoba egyik végétől a másik felé. Boris tekintetét követve, gyors pillantást vetett a szobára. Képtelen jelenet: öten ültek az ágyon, Müller a padlón térdelt. A rendőr még mindig nem szólt, szeme fürkészve, hosszasan pihent meg minden arcon.

— Gyerünk, Müller, — mondta Boris rekedten. — Ne lopjuk az időt. Engedj ki bennünket, vagy add ide a kapukulcsot!

A rendőr ránézett:

— Csak maradjanak! — mondta lassan. — Fritz állj föl a földről. Hozzál be barátaidnak székeket a konyhából!

Valamennyien érezték a helyzet kínos feszültségét. Aki a házigazda háta mögött kész igénybe venni a kényelmet, amit lakása nyújt, nem igen utasíthatja vissza, ha a gazda maga kínálja fel. De száz okunk volt rá, hogy ne fogadjuk szívesen, sőt határozottan visszautasítsuk valakinek a vendégszeretetét, aki nem is ajánlhatná fel, ha tudná, kikkel áll szemben; viszont ostobaság lett volna fölvilágosítani egy rendőrt — ha másért nem, a fia érdekében nem is tehattük volna meg — felvilágosítani arról, hogy kik vagyunk. Növelte a helyzet félszégét, hogy a nyitott ajtóban, a rendőrőrmester mögött egy asszony jelent meg, a felesége, felbontott hajjal, meztelen lába a papucsban, mint aki most

ugrott ki az ágyból, míg a rendőrőrmester nyilván le sem feküdt egész éjjel, mert szolgálatból jött haza valószínűleg, vagy talán a fiát várta. Az asszony mozdulatlanul állt a nyitott ajtóban, a szeme ki volt sírva. Boris elfordította fejét. De amikor néhány perc múlva önkéntelenül újra odanézett, meglepetve látta, hogy jobb kezében, amely szoknyájához szorítva mereven lógott a föld felé, szolgálati revolver csillog.

Müller az apja előtt állt. Az arca sápadt volt, de kemény. — A barátaim, — mondta s bizonytalan félkört írt le a karjával. — Egy könyvről vitatkoztunk, — utána akartunk nézni egy fejezetnek...

— Ne hazudj! — mondta az apja csendesen...

Ujra körüljártatta szemét a szobán, az arca lassan forgott magas, kinyílt gallérja fölött, amelyből kiduzzadt a kövér, fehér nyak. Oly hosszan nyugtatta tekintetét minden arcon, mintha láttelelet akarna rólunk felvenni. Aztán hirtelen, hosszú léptekkel, tántorogva megindult a divány felé, és leült. Egy összegyűrt darab papírt szorongatott, kifeszítette az asztalra s vastag kezével lassan kisimogatta.

— Becsületszavadat adod ezen a papíron, — mondta csendesen, színtelen hangon, — hogy a mai naptól kezdve, a sztrájk egész tartama alatt, nem mozdulsz ki a lakásból s barátoddal ez alatt az idő alatt minden összeköttetést megszakítasz. A továbbiakról majd beszélünk. Ird alá!

Müller hátralépett. — Nem írom alá! — kiáltotta rögtön s az arca elsötétedett a dühtől.

Az ajtó felől sikoltás hallatszott. — Tudtam! — kiáltotta az asszony magánkívül. — Tudtam, hogy nem fogja aláírni! — A rendőr éles pillantást vetett reá. — Csend! — mondta. — Az asszony rögtön elhallgatott.

Odakünn világosodni kezdett. Az ablakot, amely még röviddel ez előtt átlátszhatatlan volt, szürkén fénylő réteg futotta be, amely gyorsan mélyült s egy háztető elmosódott konturjait, fölötte egy kémény feketébb csövét, majd egy szemközti ablak négyszögét festette, az üveg mögé, lassan szilárduló körvonalakkal, mint ahogy egy fénykép üveglemeze előhívás közben kiengedi a belsejébe rejtett képet. Ahogy nőtt a fény, egyre hidegebb lett a szobában.

— Ha te nem írod alá, — mondta a rendőr lágyan, hajladozó hangján, — akkor beviszlek az őrszobába s átadlak a politikai osztálynak.

Ilon az asztalhoz lépett. — Azt nem fogja megtenni, — mondta éles hangon. Az arca elsápadt a felháborodástól. — Nincs joga visszaélni fia szeretetével!

— Csendesebben Horvát kisasszony! (Tehát a nevét is tudta.) — Nem kell felébreszteni a szomszédokat. Én jól tudom, hogy mihez van jogom, mihez nincs. — A hangja majdnem szomorúan csengett.

Az ajtó felől hangos, meg-megcsukló sírás hallatszott: Müllerné arcára csapta kezét, lassan megfordult s arccal a falnak támaszkodott. A két gyerek kiugrott az ágyból, nyöszörögve hozzászaladt. — Menjenek el! — kiáltotta az egyik magánkívül, — menjenek el az idegenek! — Fölemelte öklét s csillogó szemmel szétnézett a szobában, aztán hirtelen

a mellette álló Ruppertre vetette magát s apró ökleivel teljes erejéből elkezdte verni. A szomszéd hálóból vékony gyereksírás csapott fel, mintha durva kövön egy késpengét húznának végig. Boris az asztalhoz lépett.

— Küldje ki a családját, ha beszélni akar velünk! Nincs sok időnk!

Az ablaktábla egyre világosabb lett; a hajnal szürke fénye lassan beszivárgott a szobába, s mint a tejet, fölhigitotta a villany zsírosan sárgás fényét. Friedrich Müller mögé lépett, aki mozdulatlanul állt az asztal előtt s tágranyílt szemmel nézett az anyjára. — Ird alá. — sugta füléhez, — nem kötelez!

A rendőr meghallotta. — Nem kötelez? — ismételte elnyujtva s Friedrichre nézett. — Hát mi kötelez, Uristen? De holnap parancsunk van rögtöni éles lövetésre édes uram. — A vér hirtelen arcába tódult, inogva fölállt s óriási sárga öklével teljes erejéből az asztalra ütött. — Azt akarják, — ordította nyitott szájjal, — hogy lelőjjem a saját fiamat!

Boris a rendőr arcához hajolt. — Azt akarjuk őrmester úr. Hogy megtanulja, hogy nem arrafelé kell löni, amerre a fia áll.

Megfordult s kiment a szobából. Valamennyien utánatódultunk. Ilon egy percre hátramaradt. — Ezek mindnyájan a maga fiai, Müller úr! — mondta csendesesen s kezét a férfi vállára tette.

A rendőr megrándult, mintha le akarná rázni a kezét, mint egy legyet. Kabátjáról lepattant egy rézgomb s a padlóra gurult.

Mire az első emeletre értünk, a fiatal Müller már utolért.

— Mi van az anyáddal? — kérdezte később Ilon. Müller nem felelt.

Déry Tibor

Ucca

A ligetben olcsó szoknyák villannak, munka után van, sétálnak.

A fánál ott állsz, kínai, hajszálaid külön-külön lógnak. Sovány fejed a melledre hajtod, olyan mélyen, mint testvéreid hazádban. Kezedben röpülnek a fagolyók, kisleányok karikáznak az úton. Leteszed a fagolyókat, vered a tamtamot és énekelsz, o-láá, láá, fejed még előbbre bukik, énekelsz.

Sárga vagy. Ülünk a padon és hallgatunk téged és megértünk, én is és a Szőnyi Magda is. Messze az otthon, de fájdalomdat elhoztad magaddal. Vár-e még az asszony? Eléd hömpölyög a sárga folyó szennyes árja, a portenger és eltűnik. Földeteken teherautók vágnak át és a folyókban megint vér folyik. Mire hazakerülsz, az asszonyod is olyan öreg lesz és fogatlan, mint te.

Vékony lábodon padtól padhoz lépsz, kérsz, rábeszélsz: na adjá, adjál.... Két fillér koppan a kalapodba, mennyi kenyeret kapsz érte?

Összehajolnak a liget fái és lassan tovább botlasz a másik padhoz. Ó, szegény árva, te már nem kerülsz vissza hozzájuk. Beteg vagy, már nem fogod látni piszkos gyermekeidet, síma hajú asszonyodat. Már öreg is vagy és beteg. Itt alszol majd fehér társaiddal a ligetben, a padon és halott-fényű szemed és éneked visszasírdogál hozzájuk. Nem emeled fel többé a fejedet, nagyon mélyre hajoltál...

Moussong Piroška

munka

Napjaink átértékelése

III.

Szocialista mozgalmunk általános hibájává vált a magunk fogyatékoságainak elhallgatása és az ellenfél erőinek lebecsülése. Holott éppen mozgalmi szempontból fogyatékoságainkat kertelés nélkül fel kellene tárni, ki kellene gyomlálnunk, hogy nélkülük kellőleg megerősödhessünk és komolyan kellene vennünk ellenfeleink erőit, mert csak így készülhetünk föl azok legyőzésére.

De, sajnos, ezekről a megfontolásokról ma még szó sincs. Még ma sem, holott nyakig belesüppedtünk a tehetetlenség kátyujába és látunk kellene, hogy a munkásmozgalom mai elnyomorodottsága nem csak külső okok miatt következett be, annak mi magunk is okozói vagyunk. És a sor folytatódik tovább.

Szónokaink, amilyen lendülettel szónokoltak a kapitalizmus közeli összeomlásáról, most ugyanolyan lendülettel szónokolnak a fasizmus hamaros összeomlásáról. Már készen vannak a teoriák, amelyek mind, a jelen pillanatokra vonatkoztatva, a hitlerizmus gazdasági tarthatatlanságát, a kezdeményezendő háborúban való elpusztulását jósolják és ostoba ügyefogyottságát vagy ördögi, de így is hiábavaló mesterkedéseit látszanak bizonyítani. Sajnos, ezek az okosok megint nagyon is a könnyebb oldaláról fogják meg a dolgot. Egy szavuk sincs arról, hogy Hitlerék háta mögött nem csak zavaros teoriák és gazdasági pangás, hanem komoly reális erők is állnak.

Ezek az erők részben szubjektív, részben objektív jelentőségűek és végzetes tévedés lenne azt hinni és bűnös ostobaság azt hangoztatni, hogy a fasizmus különböző országok szerinti különböző megnyilatkozási formája, de nemzetközileg azonos céliránya nem egyéb holmi rövidlejáratú, önmaga ellentmondásaiban halálra ítélt kutyakomédiánál. Úton-útfélen halljuk a következő „tudományos” magyarázatot: „A fasizmus napjai meg vannak számlálva. Helyzete gazdaságilag tarthatatlan s ha adott programjához híven szocializálni akar, akkor cserben hagyják a kapitalisták, akiknek pedig hatalomra jutásukat köszönhetik, ha lemondanak a szocializálásról, akkor a kiéhezett tömegek hagyják őket cserben, akikre pedig éppannyira szükségük van hatalmi pozíciójuk megtartásához, mint a pozíció megszerzéséhez szükségük volt az egzisztenciájukban megingott polgárookra és munkanélküli munkásokra csakúgy, mint a nagytőkések különféle érdekcsoportjaira.” Ez a szimpla, egyoldalú okoskodás könnyen félrevezetheti a felületes szemlélőt. És ezek a magyarázók, ha szükségét érzik, Marxra való hivatkozásuktól sem riadnak vissza. „Minden hatalmi ténykedésnek megfelelő gazdasági alulépítményre van szüksége, különben a reálisnak vélt hatalom fikcióvá válik.” Ezt az „igazságot” valóban, mintha Marxtól idéznék, de mi tudjuk, hogy Marx dialektikus történelem-szemlélete sohasem határolta el egymástól ilyen mereven a fogalmakat és nem csak tudomásul veszi, hanem magyarázza is a dolgokat és jelenségeket, azok dialektikus összefüggését, egymásra való kölcsönös hatását. Ha általában igaz is az, hogy a hatalom csak reális gazdasági alapokon állhat meg, ez a tény nem

zárja ki, hogy lehetnek és vannak is a történelemnek szakaszai, mikor bizonyos területeken a sajátos viszonyokból adódóan a tétel vizsgálata mutatkozik meg. Ez esetben nem a meglévő gazdasági helyzet tükröződése a hatalmi állapot, hanem a meglévő hatalmi helyzet alakítja ki a fennmaradásához szükséges gazdasági alapot. Akármilyen paradoxul hangzik is, hasonló állapotok vannak ma Oroszországban. Mikor a hatalom mai birtokosai a hatalmat kisajátították, a gazdaság romokban hevert és csak később, a megszerzett hatalom diktatórikus alkalmazásával kezdték meg a szükséges alulépítmény megorganizálását. Ez a folyamat ma már tisztán áll előttünk és annál csodálatosabb, hogy a tényeket ismerve még vannak magukat szocialistáknak valló egyének és csoportok, akik a fasizmus hatalmi lehetőségei előtt makacsul szemet húnyanak és bemagolt formulákkal akarják elkendőzni a valóságos helyzetet, meg nem történtté magyarázni azt, aminek a megtörténeése előttünk megy végbe. Természetesen az orosz példára való hivatkozással nem a két állam (Oroszország és Németország) gazdasági strukturáját, vagy politikai célkitűzését akarom azonosítani, hiszen a kettőt áthidalhatatlan világnézeti és társadalomszemléleti különbségek választják el egymástól, csupán a hatalmi erők formai hasonlóságára mutatok rá. Mussolini államhatalmi ténykedésére is hivatkozhatnék, de Mussolini helyzete a kezdeti stádiumban, tekintve a közbeeső konjunktúra szakaszát, sokkal több gazdasági létalapot biztosított az olasz fasizmus kialakulásához, mint a mai német gazdaság biztosít Hitlerék számára.

De számolva minden adódó nehézséggel, a német gazdasági helyzet ma még viszonylagosan sincs olyan leromlott állapotban, mint amilyen állapotban volt annakidején az orosz gazdaság. Miért tartjuk hát vitán felül valószínűtlennek, hogy Hitlerék fegyveres hatalma hosszú évekig megtarthatná pozícióját? Ha ellenünk vetnék, hogy Oroszországban az első legnehezebb esztendőkhöz a gazdasági hiányokat nagyrészt ellensúlyozták az ideológiai behatások, akkor azt felelnénk — az ideológiai behatás Hitlerék körül sem hiányzik. S ha valaki az osztálytudatos proletariátus újabb, hamaros megmozdulásaitól várná a helyzet forradalmi megváltoztatását, annak azt feleljük — a bolsevikok fegyveres hatalma a szörnyű gazdasági viszonyok közepette is nemcsak a burzsoázia belső ellenforradalmi megmozdulásait, hanem az idegen államok pénzén eltartott Kolcsak- és Denikin-seregeket is lebirta. Hosszú ideig Hitleréknek is rendelkezésükre állnak hasonló fegyveres erők, akiknek ideológiája mennyire-annyira azonos a kormány urainak ideológiájával és akiknek anyagi ellátásáról az állam minden körülmények között és minden eszközzel gondoskodni fog. A hatalom megtartásához nem föltétlenül a tömegek szempontjából vett kiegyensúlyozott gazdasági helyzetre van szükség, a történelem bizonyos szakaszaiban a fegyveres erőszak alkalmazása is elegendő alapot nyújt a hatalom birtoklásához. Hogy ez az állapot a végtelenig ki nem nyújtható, az igaz. De hiszen mi csak azokkal a magyarzatokkal szállunk itt szembe, amelyek a fasizmus, illetve a hitlerizmus önmagában való gyors összeroppanását ígérnek. Hangsúlyozzuk, hogy mi most elsősorban a hitlerizmusról beszélünk, mert hiszen a Mussolini-féle fasizmusról nem csak a demokráciáért

 munka

rajongó polgárok között, hanem a szocialista szervezetekben is alig esik szó. Kezdeti éveiben szintén a korai halálát jósolták, de úgy látszik a hollók belefáradtak a káromlásba. Az olasz fasizmus megszokottá vált a szocialista vezetők előtt épúgy, mint a tömegek előtt és félő, hogy a helyzet félremagyarázása folytán a hitlerizmushoz ugyanilyen kegyes lesz a sors. Az idő mulik és a reális helyzetnek minden pillanatnyi félreismérése, egyoldalú magyarázata, Hitlerék uralmának hónapokra, évekre nyúló meghosszabbítását segíti elő.

Van-e hát reális alapja Hitlerék uralmi rendszerének? Van! A fasiszta fegyveres alakulatok, a gazdasági élet rendeződése nélkül is hosszú időre alapot és lehetőséget adnak az ideológiájában ellentmondásokkal telített, de aktív organizációkkal rendelkező hitlerizmus számára.

A második pont. A helyzet „marxista” magyarázóit azt mondják: Ha Hitlerék organizációi valóban ennyire aktívak, a militarizmus szellemével átítatottak, akkor kétségtelen, hogy a német fasizmusnak az önfenntartás kényszerével háborúba kell keverednie és ez a kényszerű háborúskodás, magától értetődően, a szervezet teljes pusztulását fogja eredményezni. Ez a magyarázat éppen olyan önkényes, felületesen egyoldalú, mint a hatalom fogalmának főntebb ismertetett és helytelenített magyarázata. „A kapitalista termelési rend velejárója a háború. A profitra termelő kapitalizmusnak szüksége van újabb és újabb piacokra és ezeket a piacokat ott és olyan eszközökkel szerzi meg skrupulusok nélkül, ahol és ahogyan lehet. A kapitalizmus imperialista törekvése a háborúk sorozatát idézi fel, gyarmatokat hódít meg, vagy zsákmányol el a szomszéd államoktól, olcsó nyersanyagra és drágán vásárló piacokra van szüksége satöbbi, satöbbi.” Ezt megint úgy szajkózzák elénk, mint örök időre merev marxista igazságot. Holott ez az igazság 1914, illetve 1918 óta már másképpen jelenik meg. Hol van már a régi gyarmatpolitika? Az áruexportot felváltotta a tőkeexport, a beözönlő tőke felhasználásával megindult a gyarmatok technikai, ipari fejlődése és ez a folyamat felszabadította a gyarmati népek függetlenségre törekvő mozgalmait. A gyarmatok viszonya az anyaországhoz már csak formailag azonos a világháború előtti állapotokkal. Az áruexport megszűnésével egyrészt megszűnt az anyaország lakossága számára az extraprofit, másrészt szemléletben és mozgalmi gyakorlatban egyre inkább egymásra talált az anyaország és a gyarmatok proletariátusa. A gyarmatok ma már nem azok a könnyen kizsákmányolható aranybányák, amelyek régen voltak. A nemzetközi konfliktussal és az esetleges belföldi lázongásokkal járó veszedelmeket nem érik meg és ezekkel a tényekkel számolnunk kell, ha a kapitalizmus (fasizmus) „hamarosan bekövetkező” gyarmati háborúiról beszélünk.

A világháború óta, illetve, amióta a szabadversenyes kapitalizmus keretein belül nyilvánvalóan megkezdődött a monopolkapitalizmus kifejlődése, a háború és kapitalizmus egymáshoz való viszonya alaposan megváltozott. Ha a történések mai folyamatát marxista szemszögből vizsgáljuk: látnunk kell, hogy a nagy harcban, amely a javak magánbirtoklásáért folyik, a kapitalisták fogalma többé nem azonos a kapitalizmus

fogalmával, mint ahogyan a tőkés termelési rendszer sem azonos többé a szabadverseny kapitalizmusával. Hitlerék azt mondják: nem a tőke ellen harcolunk, hanem a kapitalisták ellen! Az első pillanatban üres demagógiának, ostoba, értelmetlen fecsegésnek hangzik ez a kijelentés, de ha közelebbről vizsgáljuk meg a mondatot, akkor igenis észre kell vennünk, hogy nem felelőtlenül odavetett üres frázis, hanem értelme van, még pedig a mai helyzet reális valóságából nyeri értelmét. Ez a megfogalmazás, a monopolkapitalizmus gazdaságpolitikai értelmezése.

A monopolkapitalizmus, egyéb sajátosságai mellett, a tőke koncentrációs folyamatának, eddig talán hihetetlennek vélt meggyorsulását jelenti. A szubjektív általános emberi behatás alól a tőke még jobban felszabadítja magát s amit a szabadverseny kapitalizmus hozott össze, az mai formájában, a monopolkapitalizmus kialakulási korszakában — egyre inkább a kapitalisták, mint versenyző egyedek ellen fordul. S ha a tőkekonzentrálódás mai folyamatát így átlátjuk, értelmessé és helyesen fogalmazottá válik előttünk Hitlerék föntebb idézett mondata. De hiszen, ha ez így van, vethetnék ellenünk, akkor igazuk van azoknak a legjobboldalibb szociáldemokratáknak, akik a kapitalizmusból a szocializmusba való zökkenő nélküli átfejlődést prédikálják. Szerintünk azonban a tőke koncentrációjának ez a letagadhatatlan folyamata távolról sem jelenti, hogy a koncentrált tőke egy bizonyos pillanatban a társadalom termelési rendjét a magántulajdon alapjáról át fogja billenteni a kollektív alapra. Ez az elképzelés már csak azért is lehetetlen, mert hiszen a monopolkapitalizmus nem a magántulajdon megszüntetését követeli, sőt ellenkezőleg, éppen, mint a magántulajdon rendszerén nyugvó termelés formájának egyik újabb alakulása jelentkezik. Nem a magántulajdon tagadásában, hanem annak igenlésében fejlődik. A kollektív termelési formákba remélt átbillenése tehát, léttörvényénél fogva lehetetlen. Jelenti azonban a kapitalista termelés fennállásának a meghosszabbítását még akkor is, ha ez csak a kapitalisták nagyrészének tönkrevésével történhetik meg. A monopolkapitalizmus a tőkés termelésben rejlő ellentmondásokat nem szünteti meg, de bizonyos konjunkturális folyamatokat idézhet elő, a válság mélyülését egy ponton látszólag megállíthatja, hogy aztán az eltakart válság egy magasabb szinten még a mainál is végzetesebb és megoldhatatlanabb formában jelentkezzen. A fasizmus kormányformája és fegyveres alakulatai szerintünk a monopolkapitalizmus ideológiai kifejeződései, militarisztikus szellemű védő és hatalmi szervek. Tudatosan mondtuk: a fasiszta erőszakszervezetek *militarisztikus szelleműek*, és hangsúlyozzuk, nem azonosak a nemzeti hadseregek formációival, mert elsősorban nem is a nemzeti hadseregek szerepének a betöltésére hivatottak.

A szabadverseny kapitalizmusnak még erősen nemzeti jellege volt és ezért a hadsereg a nemzeti rendek szolgálatában állott, természetesen egyben a tőke szolgálatában is, de hivatásának soha sem a tőke, hanem a nemzet védelme adta meg színezetét, létjogosultságát, sőt szükségességét. A szabadverseny nemzeti kapitalizmusnak szüksége volt erre a hadseregre, hogy védekező és hódító nemzeti háborúit lebonyolíthassa, hogy fokozódó igényeit kielégíthesse, hogy létalapját biztosíthassa a

szomszéd államokkal szemben, amelyek hasonló célért hasonló eszközökkel küzdöttek.

A Vilmos-császári korszak militarisztikus hatalmi formája visszahozhatatlannak látszik. A kormánykereket nem a nemesi táborno­kok kara, hanem a fasiszta pártvezetőség tartja kezében. Vessünk csak egy pillantást a véderő (Reichswehr) mai szerepére. A valamikor hatalmas, félelmetes szervezet a nullával határos. Von Schleicher alig egy esz­ten­deje a hadseregre támaszkodva a „Herren-Klub” részére akarta a hatalmat megszerezni, de hol van azóta az „Urak-klubja”, az „Acélsisakosok falánksza” és hol van maga von Schleicher is? Ez az aránylag fiatal katonai személyiség, aki már a kancellári székben ült, ma csöndes visszavonultságban szemlélődik, a kutyáját sétáltatja és megelégszik egyéb öreguras lehetőségekkel. Von Papen, a volt „Urak-klubjának” elnöke és von Blomberg, a jelenlegi hadügyminiszter pedig, különvélemény bejelentése nélkül, a fasiszta parádékhoz asszisztálnak.

Most elérkeztünk ahoz a ponthoz, amely az előbbieknél is furcsábbnak és érthetlenebbnek látszik az első pillanatra.

A magyarázók azt mondják: a fasiszták, a nemzeti ébredés képviselőinek vallják és szeretik tudni magukat, ebből következik, hogy a fasiszta ideológia térhódítása a sovinizmus térhódítását jelenti és ennek háborús konflagrációt kell felidéznie. A következtetés logikusnak látszik, csak éppen a kapitalizmusnak, a föntebb vázolt formai alakulása maradt számítás­on kívül a kombinációban. Érdekes ellentmondása a fasiszta ideológiának és gyakorlatnak, hogy ugyanakkor, mikor a nemzeti újjáébredést hirdeti, külpolitikájában félreérthetetlenül a többi nemzetekkel való békés összeférés lehetőségeit készíti elő. A világháború óta még soha nem látszott a nemzeti politikának kétkulacsossága olyan világosan, mint napjainkban. Amikor a „nemzeti eszme renaissanceát éljük” az államok külpolitikája, amely a nemzet gazdasági és hatalmi aspirációit fejezi ki, tele van opportunizmussal, diplomáciai egyezkedésekkel. A világháború előtt a nemzeti jelszó azonos volt a kardcsörtetéssel, a külpolitika a hódítás politikájával — ma a nemzeti jelszó a belső osztályfrontok újjáorganizálását szolgálja, a külpolitika pedig a gazdasági élet valamilyen formájú nemzetközi kooperációját készíti elő. Hogy ezek a kísérletek milyen eredményekhez vezetnek: a közeljövőben elválnak. Nem kétséges előttünk, hogy egyelőre a proletariátusnak, mint hatalmi tényezőnek a kikapcsolásával, a nemzeti jelszavakat hangoztató tőke nemzetközi koncentrálódásáról van szó. Hogy a különféle gazdasági konferenciák ma eredménytelenül zajlanak le, nem jelenti azt, hogy a kezdeményezés teljességgel halálra van ítélve.¹⁾

Akik a jelen tényeiből indulnak ki, azoknak észre kell venniök, ha a kapitalizmus egyik formájában fölbomlóban is van, egy másik forma lehetővé teszi számára a további vegetálást. A szabadversenyes forma után a monopolisztikus forma. S a termelés formájának ez a módosulása az államforma módosulását is magával hozza. A szabadversenyes kapitalizmus termelési formájának a „demokratikus” polgári államforma, a par-

¹⁾ Lásd Szántó Hugó „Erőszak és történelem” c. cikkének jegyzetét, „Munka” 30. szám.

lamenti kormányzati rendszer volt a hatalmi kifejeződése — a monopolkapitalizmus pedig, mint diktatorikus termelési forma életre hívja a kormányzás diktatorikus formáját. Ma már tisztán látható, hogy egy új államforma van kialakulóban, de nem a rendi állam, ahogyan azt általában elképzelik és hangoztatják. Az állam látszatra önállósul, de mégsem valami levegőben lógó fantasztikus szervezet. Sőt ez az „önállósult állam” minden eddigi államformánál tipikusabb és könnyörtelenebb kifejezője a magántulajdon rendszerén nyugvó gazdálkodásnak. Nem visszacsúszás a rendiség állapotába, hanem fölemelkedés a kapitalizmus legmagasabb szintjére. És ennek a fejlődési szakasznak védőbástyája és ideológiai kreaturája a fasizmus. Az új államalakulás erejét nem a szomszéd államokkal való háborúskodásra, hanem a belső osztályerők kiegyensúlyozására koncentrálja. Rohamosztagosai, politizáló hivatalnokai nem nemzeti véderő, ahogyan okosan feltüntetni szeretnék, hanem a monopolkapitalizmus zsoldos hadserege. Fegyveres erőszakszerv a szó teljes értelmében a tőke érdekében. Amint látjuk tehát, a fasiszta mili-ciának, mint a nagytőke hatalmi szervének meg van a gazdasági bázisa és kölcsönképen ő megadja a nagytőke hatalmi bázisát. Ez a viszony a továbbiakban úgy is alakulhat, hogy a fasiszta párt teljesen magához ragadja a kormányhatalmat (Olaszországban ez körülbelül így is van) a tőke megvédésének szerepét azonban soha sem adhatja fel, mert ezzel a ténnyel a saját létének a jogosultságát is feladná. A magántulajdon érdekében harcra született és érdekeit szem előtt tartva, harcol is. Nem az országhatárokon túlra, hanem az elégedetlenkedő munkásfront felé fordul fegyvereivel.

S ha előzőleg azt mondtuk: a munkásság ma alig számbavehető hatalmi tényező, ez nem zárja ki azt, hogy a proletáriátus minden elnyomottsága és szétkergetettsége ellenére is ne hordja magában az alkalmi felkelés lehetőségét. Mert hiszen, például, a német munkásság szervezeteit le birták rőmbolni Hitlerék, sorsukat azonban nem tudják megváltoztatni. A tüzek izzanak tovább a mélyben és a kitörő veszedelmektől a hatalom urainak állandóan tartaniuk kell. És úgy látszik, ők mindezzel sokkal inkább tisztában vannak, mint „marxista kritikusaik”. Amíg a marxisták a háború kirobbantását várják a fasisztáktól, addig azok a tőke belső ellenfelének, a szocialista frontnak megsemmisítésével, vagy legalább is letartásával kísérleteznek. Gondoljunk Mussolini legújabb politikai akcióira, diplomáciai tárgyalásaira és be kell látnunk, hogy a fasiszták háborús fenyegetőzéseivel kár komolyabban foglalkozni. Fölösleges a háborút bejósolni, mert hiszen az már folyik, de nem a nemzetek, hanem az osztályok háborúja, amelyben a tempót egyelőre a fasizmus diktálja.

Végül fel kell vetnünk a kérdést: ha a fasizmus önmagában való összeomlására spekulálni oktalan képzelgés, ha a fasizmust csakúgy, mint általában a tőke uralmát a proletáriátusnak kell megdöntenie, milyen úton és módon induljon meg a szocialista mozgalom újabb lendülete?

Helyzetünkből kifolyóan nem kell bővebben magyaráznunk, hogy ezen a helyen sem pontos téziseket, sem a részletekre vonatkozó direktívákat nem adhatunk. Különben is a részletek kidolgozása a pártok és

a mozgalom belső ügye. Elvi jelentőségű megjegyzéseink, hogy a mozgalmat ki kell szabadítani az elavult sémákból. Félre a dogmákkal. Mint marxisták, az adott tényekhez mérve és célirányosan alkalmazzuk taktikánkat és alakítsuk stratégiánkat. Ne hallgassuk el fogyatékoságunkat és ne becsüljük le ellenfelünk erejét. Tudjuk: a társadalmi harcokban a birtokon belüli osztály soha sem lehet olyan gyöngye, hogy tulajdonjogáról önszántából lemondjon és a feltörekvő osztály mindig csak maximális erőfeszítéssel kerülhet célja közelébe. Hogy a folyó harc bizonyos szakaszaiban a demokrácia, vagy a diktatura eszközeit alkalmazzuk most és itt szintén el nem dönthető. Annyi azonban tény, hogy sem az egyik, sem a másik fegyver nem lehet kizárólagos és kétségen felüli. A szocialisták értelmezésében vett demokrácia a társadalmi mozgalmak célja, de kétségtelenül vannak történelmi szakaszok, mikor a demokrácia nem tekinthető egyébnek, mint eszköznek a diktatórikus állapot elérésére, ami viszont nem lehet egyéb a végső soron elérendő demokrácia átmeneti fegyvertényénél. A cél és eszköz fogalma így váltakozik periódusonként és ezt a váltakozást mindenkor az objektív tények szemmeltartásával saját „gyöngeségünk” és az ellenfelünk „ereje” határozza meg. Vagy fordítva. Ha a harc tempóját a mi erőnk diktálta, a győzelem ábrázatát a mi erőnk formálta ki, harcba vetett erőinket a továbbiakban átorganizálhatjuk a termelés és a kulturálódás frontjára. Ez esetben a szocialista mozgalom gyorsabb tempóban és egyenesebb vonalban közeledik a kitűzött cél, vagyis a társadalmi demokráciának, mint szocialista ideálnak a megvalósítása felé. A mozgalom szubjektív eszközeit tekintve tehát, elsősorban minden rajtunk múlik. Magunknak kell a tények valóságát felismernünk, felfednünk és a magunk erejével kell az ideál reális társadalmi képét megformálnunk: Az a meggyőződésünk, hogy a fasiszták elleni mozgalom első lépésének demokratikus követelésekkel kell megindulnia.

A demokrácia általunk értelmezett fogalma azonban nem azonos az utóbbi évtized szocialista mozgalmának politikai és gazdasági tehetlenségével. A demokrácia fogalmát korszerűen át kell értékelni. Jelszavunk tehát nem a „weimári demokrácia” visszaállítását, hanem a fasiszta diktatura elleni tiltakozást foglalja magában. Könnyű bebizonyítanunk, hogy a mai körülmények között a fasiszta diktatúrával szemben a proletariátus diktatúrájának jelszavát hirdetni annyit jelentene, mint olajat önteni a tűzre, amit az ellenségünk rakott alá. Ezzel a módszerrel nincs kiút a számunkra. Csakis a demokrácia nevében érhetjük el a gyülekezéshez és szervezkedéshez való jogunkat, ami pedig előfeltétele a mozgalom újbóli erős, egészséges megindulásának. Félre az ultimatív politikával és éretlen demagógiával. Ne hódoljunk be az üres szavaknak és ne féljünk a valóság talaján maradni. Ha a burzsoá forradalmak során a polgárság, mint faltörökost a proletariátust toltta maga előtt a harcvonalban, most fordul a sorrend és a proletariátusnak kell maga előtt tolnia a szabadszellemű polgárságot. De ez a kényszerű manővrozás a mozgalom részére nem szabad, hogy az osztályfront feladását és a tömegek összekeveredését eredményezze.

Nem a jelszavak teszik a mozgalmat, hanem a harc átérzése és tudatos irányítása.

Kassák Lajos

Louis Fischer: Az orosz olvasó tiltakozik 905

(Moszkva, 1933. augusztus.)

II.*)

1932-ben a szovjetorosz könyvkiadóvállalatok bürokratái egyszerre csak felfedezték, hogy a gyerekek többé nem hajlandók megelégedni vasról, acélról, szénről, tőzegről, traktorokról és gépekről szóló történetekkel. A Szovjetunió gyermekei egyszerre csak elkezdtek mindenféle utazási-, varázsló- és kalandorhistoriákat s általában oly könyveket követelni, amelyek izgatják a fantáziát és a népről szólnak. A gyerekek tiltakoztak és sikerrel.

A szovjetkiadók körében mostanában egy mindinkább messzeható, népszerű irányzat kerekedik felül: a felnőtt olvasó más költészetet követel. Fellázadt a megszokott szovjetregény ellen s lázadásának határozott a tartalma: követeli a forradalom előtti, orosz klasszikusokat. „Adjatok klasszikusokat!” — ez a kiáltás csendül ma minden szovjet-könyvtáros fülébe.

Ez az új irányzat már igen feltűnően jelentkezik s legutóbb Szobolevnek, a szovjetkritikusnak, a hetenként megjelenő „Irodalmi Napló” szerkesztőjének egy cikkében nyert határozott kifejezést. Szobolev tanulmány tárgyává tette a „Felszabadult munka” nevű moszkvai gyapjufonó könyvtárát, amely, mint mondja, tipikus 75 más gyapjufonó könyvtára, mind olyanra, amelyeknek regisztereit gondosan átvizsgálták s amelyek közül minden egyes valószínűleg ismét tipikus sok száz más gyári könyvtárra.

A klasszikusok iránti kereslet oly nagy, hogy ez a gyári könyvtár (jobbak híján) kénytelen volt régi helyesírással szedett forradalom-előtti kiadásokat összevásárolni, holott a régi helyesírás — miután a forradalom megreformálta és leegyszerűsítette, ma már a szovjet-orosz számára meglehetősen idegen. Tolsztoj „Feltámadás”-át félév alatt huszan kölcsönözték ki. Ugyanez áll Turgenyjev „Apák és fiúk”-jára is. Ha egy munkás egy klaszikust visszahoz, rendszerint elkíséri valaki a könyvtárba, hogy a könyvet rögtön kikérhesse. A modern szovjetírók pedig gyakran ott porosodnak a polcokon.

És mi népszerű még? Szobolev azt mondja, hogy a proletáriátus szereti az idegen népekről szóló könyveket és a detektívtörténeteket. Még öreg emberek is Verne Gyulát, James Fenimore Cooper-t és Bernhard Kellermann-t keresnek. Gyári mérnökök egyszerű munkásokkal versenyeznek abban, hogy mindenféle exotikus utazásokról és kalandokról szóló ócskaságokat vihessenek haza.

A klasszikusok s a kalandorregények iránti vágy, az új szovjetirodalomnak ez a reakciója, nem szorítkozik a munkásságra. Felelős kommunista tisztviselők mondták, hogy ha szellemileg ki akarnak kapcsolódni és igazán jól akarnak szórakozni, előveszik a „Háború és Béké”-t vagy ha tudnak idegen nyelven, Conan Doyle-t, Edgar Wallace-t, vagy

*) Az első közlemény: Fischer József „Az új építészet ideológiája Szovjet-oroszországban” c. cikke a „Munka” 29-ik számában.

más ehhez hasonló író. A fiatal kommunisták is erősen vonzódnak régi néprajzok, XIX. századból való memoárok és más forradalomelőtti írássok felé.

Helytelen volna, ha mindebből azt a következtetést vonnók le, hogy a szovjetíróknak nincs olvasójuk. Ellenkezőleg. Szovjetországban halálann mennyiségű szovjetszépirodalmat fogyaszt. A kiadók kiadványjegyzéke hosszú és a példányszámok nagyok. Mark Soločov, Fjodor Gladkov, Alexej Tolsztoj, Valentin Katajev, Borisz Pilnyak, Novikov-Pribor, Leonid Leonov, az Ilf és Petrov költőpár, Alekszander Fadejev és a többi író új regényeit egykettőre felszívja a telhetetlen piac. De az embernek az az érzése, hogy a szovjetregényeket igen gyakran nem annyira szórakozásból és üdülésből olvassák, hanem inkább azért, hogy megtudják, mint fejlődik ez vagy az az író, mi a véleménye bizonyos dolgokról s az új Oroszország milyen gazdasági vagy társadalmi problémáját világítja meg. A Szovjetunióban az élet oly gyors és olyan bizonyult, hogy sok polgára sokhelyütt nem tudja, hogyan élnek a társai. A szovjetirodalomtól felvilágosítást akarnak kapni, a klasszikusoktól pedig pihenést.

Mi a szovjetregényben a rossz? Szobolev elmondja, hogy a gyapjúfonóban a munkások így beszélnek: „Ha egy könyvben túlsok szó esik a gyárról, úntat. Az író veszi a hőst és végigcipeli a gyáron. De hát ennek a hősnak csak ez az élete? Nincs otthona, asszonya, gyereke, pihenőideje?” — Ez a kritika reámutat nemcsak a szovjetregény, hanem az egész szovjetsajtó, a rádió, a színház és a szovjetművészet majd minden formájának egy súlyos hiányosságára. A rendszer hallatlan társadalmi nyomást gyakorol íróira. S ezek az írók túlzott figyelmet fordítanak tisztán gazdasági kérdésekre s igen kevés érdeklődést tanúsítanak a magánélet iránt, csak azért, hogy megmutassák, hogy lojálisak a forradalommal szemben, hogy iparkodnak proletárművészetet csinálni s hogy átalakultak és átgyúrták magukat, hogy megfelelhessenek a szovjetköztársaság követelményeinek. Az ötéves terv és a kollektivizálódás gazdasági szakaszai irodalmi témákká lesznek s a költés szokásos személyes jeleit csak úgy körülbelül alkalmazzák, hogy a cselekmény mégis továbbjusson. Ezt az irányzatot 1929-től 1932-ig szorgos kommunista kritikusok szorgalmazták, akik rögtön összeráncolták a homlokukat, ha egy író személyes viszonyokra és „örök problémákra” koncentráltta magát, mint halál, szerelem, az élet célja stb. Az orosz kritikusok, a dekadens irányzatok és a freudizmus szempontjai ellen folytatott küzdelmük közben kirtottak a szépirodalomból úgyszólván minden személyi jelleget, úgy, hogy végül a gyár vagy az építés munkája maradt a cselekmény élettelen hőse. De ez a hétköznapija a munkásnak és úntatja, ha esténként — bár rózsás színekben és eksztatikus hangon — regényben, színpadon, a mozi vásznán és a hangszórón át folyton ezt tálalják elé. Szovjetország felépítése és az agrárforradalom kétségkívül nagy ösztönzői a romantikus embernek; egyszer majd jön egy nagy művész s az egészet eposzban örökíti meg. Ma azonban senkinek sem kell az olyan könyv, s az olyan színdaraboknak és filmeknek végtelen sora, amelyek nem adnak egyebet, mint a „Pravda” már megjelent vezércikkeinek hosszabb ismétléseit.

Gyakran kérdezték tőlem Európában és Amerikában, miért van oly kevés szovjetorosz regénynek külföldön sikere? Erre csak az lehet a válasz, hogy ezek a regények keveset nyújtanak az embernek, s hogy sok bennük a közgazdaság és kevés a szerelem. Ugyanez áll a legtöbb filmre, amelyek a felépítésről és a gyárról szólnak. „Az élet útja” azért tetszett külföldön, mert megmutatta, hogyan kovácsolják az új embert. A „Potemkin”-ben benne volt a forradalom rengése. Ugyanez áll az „A népbiztos”-ra. De az „Arany hegyek”, Dovcsenko „Iván”-ja, a Dnye-prosztroj filmje, a Magnitogorszk-film, a „Szégyen” a nyugati világban nem talált visszhangra. Olyik közülük még Oroszországban sem aratott sikert. Ha meggondoljuk, hogy az októberi forradalom filmrendezők és fényképészek egész sorát termelte ki, akik nyilván a legkülönbek az egész világon, s akiknek az állam minden anyagi támogatást megad, nagyon meg kell fontolnunk ezeket a dolgokat. A témák és feldolgozásuk módja akadálya lettek a tehetségnek.

Minthogy film, dráma és regény politikai cél szolgálatába van állítva, e céljaiknak gyakran épen ezért nem felelnek meg. A szovjetművészetnél bizonyos fokú társadalmi ellenőrzésre van még szükség. De a legtöbb szovjetművész lojális állampolgár és feltétlenül bízik a kommunizmus bölcsességében. Ha jobban átengednék őket saját alkotásuknak és mentesítenék őket a szakadatlan és mindent felörlő kritikától, akkor nyilván többet és jobbat produkálnának a szovjetrendszer és a szovjetnyilvánosság részére, mint ma. Tavaly óta a monopolisztikus RAPP (proletár írók forradalmi szövetsége, megkülönböztetésül a „poputcsiki”-től, azaz a forradalommal intellektuálisan rokonszenvezőktől) feloszlatása óta, az írók több szabadságban és jobb bánásmódban részesülnek. De ez nem elég. A kommunista vezetőknek gondolkozniuk kellene a dolgon és fontolóra kellene venni azt a megmozdulást, amely a szovjetirodalomtól a klasszikusok, a külföldi és kalandorregények felé mutat. Ez a fejlődés bizonyos tekintetben menekvés a kemény szovjetvalóság elől. De még nagyobb mértékben tiltakozás az irodalmi témák egyformasága és megoldásuk egyhangúsága ellen.

Az ujságok és a rádió épp úgy roskadoznak az unalomtól. A moszkvai „Pravda”, az ország legnagyobb és legfontosabb napilapja, mindössze négy oldal terjedelemben jelenik meg. Ennek ellenére értékes teréből rendszeresen majdnem két hasábot áldoz egyes délorsz bányák és szibériai acélművek napi teljesítményeiről szóló értekezések számára. Biztos, hogy ezek az adatok vajmi kevés embert érdekelnek. A specialisták pedig megtalálhatják őket a helyi- és szaklapokban, mint amilyen p. o. a „Za industrializáciu” (Az iparosodásért). Vagy: a legtöbb szovjetpolgár nem tehet egyebet, minthogy szánakozhat a vasúti szállítmányozás fogyatékos teljesítőképességén. Mert megjavítani nem tudják. A részletes kritika, a szakmai civódások és jótanácsok hivatott tere, a „Gudok” (A Fütty) című forgalmi szaklap, amelyet minden vasutas olvas. Az olyan nagy ujságoknak, mint a „Pravda” és az „Izvjesztyja”, e nagyfontosságú kérdések általánosabb megvitatására kellene szorítkozniuk, ha olvasóik érdeklődését valóban meg akarják tartani; s ha a

terük már ennyire korlátozott, valóban változatosabb anyagot kellene adniok. A szenzációéhes hecc-sajtó a Szovjetunióban lehetetlen. Minden bizomnyal helyén volna több olyan cikket adni, amely emberileg érdekes.

Azt hiszem, hogy a kommunista vezetők hibáznak, ha a kelletténél gyakrabban folyamodnak híveik türelméhez és fegyelmezettségéhez. Az ilyen politika arra kényszerítheti az állampolgárt, hogy végső védekezésül elzárja a szemét, fülét és lelkét. Végül is a népet el lehet téríteni a polgári pszichológiától és meg lehet nyerni a bolsevizmus számára, anélkül, hogy újra meg újra elmondják, hogy a „szovjet építők munkája”, „szocializmus egy országban”, „intervenciós veszély” stb. Az indirekt propaganda a legjobb. És pedig azért, mert nem látszik rajta, hogy propaganda. A bolsevisták tudják, hogy a polgári propaganda behízelt és finom; de nem tanulnak tőle.

A téma magában véve nem elég ahhoz, hogy proletár, vagy egyszerűen csak jó műalkotás jöjjön létre. Sztalin arcképe nem jelent rögtön proletárművészetet, csak azért, mert a proletariátus vezérét ábrázolja. Egy rossz olajfestmény, amelynek Lenin elleni merénylet a tárgya, még nem forradalmi mű. A szovjetiparból és a szovjetművészetből ma mindenekelőtt hiányzik a minőség. Őszinteség és igazság meggyőzőbben hat, mint Marx- és Lenin-idézetek. Az élet sokoldalú leírása sokkal többet ad a regényben, mint egy új szovjetgyár valamilyen vegyi eljárásának részletes ismertetése.

A szovjetkritikusok és szovjetszerzők az utóbbi évek során annyira el voltak foglalva azzal a vitával, hogy mi a proletárművészet s mi nem az, ki a proletáriró s ki nem az, mely témák forradalmiak s melyek „károsak” — hogy közben megfeledkeztek olvasóikról, ezalatt pedig az olvasók csöndben megléptek. A szovjetírók első birodalmi kongresszusa néhány hónapon belül összeül Moszkvában. Jól tenné, ha főképen az olvasó problémájával foglalkoznák. Mert a szovjetolvasó lázong. Gyári gyűlések írókat hívnak meg, jöjjenek el és hallják meg a munkások panaszait. És a munkások nyíltan megmondják, ami a szívükön fekszik. Megmondják, miért szeretik a klasszikusokat és miért kedvelik az egyik szovjetírót jobban, mint a másikat. Az egyik ilyen gyűlésen egy munkás ilyeneket mondott: Miért van az, hogy sok szovjetköltő versei csak néhány napig élnek, Puskin és Lermontov versei pedig ma is élettől duzadnak. Egy másik gyári vita alkalmával Kirson, az ismert kommunista szindarabíró, az ismert, banális vezércikkfrazeológiában „egy küzdő és győzedelmes osztály harcos irodalma” iránti szükségletéről beszélt, mire valaki így kiáltott fel: „A falun új család fejlődik.” Ennek a ki nem mondott értelme pedig ez volt: „Miért nem irtok az emberekről, a szövetkezeti boltok, a kulákok és az olvasztók helyett?”

Más országban az elégedetlen olvasók ízlésüket bizonyos írók bojkottja és más kedveltebb írók könyveinek fokozott vásárlása útján fejeznék ki. Itt azonban oly nagy az olvasásvágy — és a papírszúke oly terhes —, hogy a legtöbb könyv hamarosan elfogy. De a szovjetolvasónak van egy hatékonyabb fegyvere és él is vele: közvetlen társadalmi hatást gyakorol az íróra. És szentül hiszem, hogy — mint a gyerekek — ő is rövidesen győzni fog.

Ford.: f. e.

Színház

Nem lehet merő véletlenség, hogy Dosztojevszki annakidején nem színdarabban, hanem regényben írta meg Raszkolnyikov tragikus emberi figuráját. Dosztojevszki par excellence epikus volt és így törvényszerűen olyan témákat választott ki alakító zsenije számára, amelyek elbeszélésre alkalmas anyagot rejtenek magukban. És nem csak a művész választja ki anyagát, hanem az anyag is determinálja az alkotót s ha erőszakos akarral nyulnak hozzá a végletekig ellentáll. Az az író tehát, aki a jó epikus regényéből színpadi művet akar formálni, erőszakot követ el az anyagon és szándékának megvalósítása az anyag ellentállásával szemben szinte lehetetlen. Aligha akadt még dramaturg, aki egy novella vagy regény figuráit úgy tudta volna a színpadi térbe állítani, hogy azok ne csak mozogjanak, hanem sorsukat maradéknélkül éljék is, ne csak illusztrálják a regényt, hanem helyettesítsék is azt, vagy pláne a művészi célt az eredetnél tökéletesebben megvalósítsák. Hiszen már magában abban a megnevezésben, hogy valaki valakinek a regényét „színpadra átdolgozta” benne foglalatik a művelet sajátos bírálata. Az illető nem alkot, hanem csak alkalmaz, pontosabban *átalakít*. Az eredmény lehet *nem föltűnően rossz*, de reprezentatív mű soha sem lehet. Szórol, szóra ugyanezt kell megállapítanunk a „Bűn és bűnhődés” Magyar Színház-i bemutatója alkalmából. Gaston Baty, a francia drámaíró szerencsés kézzel dolgozta át a regény anyagát, de azért a színpadra sorakoztatott húsz jelenet messzire esik Dosztojevszki klasszikus könyvétől. Amit a Magyar Színházban kaptunk, az nem egyéb a regény illusztrálásánál térben, valóságos alakokkal és többé-kevésbé valóságos környezetben.

Amint már mondtuk, Baty, az átdolgozó, húsz képből építette meg a darabot s ezt a nagyon is drámaiatlan

formát Bródy Pál, a rendező, nem tudta szorosabbra fogni s a cselekmény folyamata éppen ezért nem egységes. Olyan képek is megjelennek a színen, amelyeknek a főmotívumhoz alig van közük. Ezek a jelenetek, mint a két uccalány ujság felolvasása a lámpás alatt, mint Daria Pavlovna szalonjának a bemutatása s még vagy két más jelenet legfeljebb a regényhez fűződő emlékeink felidézésére alkalmasak, a darab medrét azonban nem szélesítik és nélkülük közelebb juttottunk volna a drámai maghoz. Kár, hogy a díszletek túl naturalisztikusak s így nem csak a főszereplő expresszionista játéktílusával, hanem a nagyon ízlésesen stilizált kosztümökkel is ellentétben vannak. Ezen a területen bizonytalanság érződik ki a rendező munkájából, mint ahogyan a rendező bizonytalanságára vall a szereplők kétféle játéktílus is. Naturalizmus keveredik valami kezdetleges expresszionizmussal. Ez a kettőség a regény irányvonalának feladásából következik. A darab szellemében és megjátszásában alig több egy különös patológikus esetről, holott Dosztojevszki, mint társadalmi regénnyel a „Bűn és bűnhődés”-sel valószínűleg nemcsak ennyit akart mondani. Természetesen sokban ez is a rendező hibája, de hibája a két főszereplőnek, Balónak és Törzsnek is, akik erősen deformálták Raszkolnyikov és a vizsgálóbíró eredeti figuráját.

Elismerjük, hogy Baló alakítása komoly és nagyon tehetséges színészi produkció. Sokat fejlődött és egyszerűsödött, de még mindig túlteng nála a pátosz és az extázis hangsúlyozása. Az alak, akit megjátszott, nem tragikus, hanem csak idegbeteg. Ha Dosztojevszki Raszkolnyikovot ilyennek gondolta volna el, aligha lenne ma klasszikus regényhős. Baló fölfogásának helytelensége az utolsó jelenetnél bizonyosodott be félreérthetetlenül. Hiszen ebben a jelenetben már nem is drámát, hanem pantomimot játszott. Megbecsüléssel gondolunk rá vissza, de nem vált tragikus élményünké.

Törzs Jenő sem Dosztojevszki Por-

fir Petrovics Zamatovját alakította. Amilyen túlzott volt a maszkja, ugyanolyan túlzott volt a mozgása és hanghordozása is. Helyenként operettfigurára emlékeztetett. S ezzel a stílussal sokban elősegítette a darab egyenes vonalból való lesiklását.

Berky Lili szinte klasszikusan tiszta művészetet adott. Az anya és fiú jelenete az est legszebb pillanatai.

Kováts Terus rendőrségi jelenete megkapóan eleven, kómikumában tartózkodó, karakterisztikus és stílusos.

A legnagyobb elismerés Kabos Gyulát illeti. Egy epizódfigurában olyan magasrendű művészetet adott, amelyre csak a kiváltságos egyéniségek képesek. Igen, Dosztojevszki körülbelül úgy gondolhatta el alakjait, az orosz psziché, a fájdalmas tragédiákat hordozó embert, ahogyan Kabos a lezüllött titkos tanácsost előttünk megszemélyesítette.

Összegezésül: A komoly színházlátogatók hálásak lehetnek a Magyar Színháznak ezért a bemutatóért, mert minden hibája mellett is izelítőt adott a művészetből.

*

A Vígszínház szezonnyitó előadását, Winsloe Christa *Lányok az intézetben* című színművét egyöntetű elismeréssel fogadta a kritika. Milyen hozzáértést, vagy szavahihetőséget tulajdonítson a közönség a kritikusnak, ha az nyilvánvalóan nem ért a dolgokhoz, vagy nem meri kimondani őszinte véleményét. Az előadás közepszerűsége és a darab gyöngesége annyira szembeötlő, hogy azt a laikus közönség is észreveszi és nyíltan kifejezést ad elégedetlenségének. Akik látták a darab filmváltozatát, azoknak nem nehéz észrevenniök, hogy ez a színmű és a Vígszínház előadása nem egyéb a mozidarab színpadilag megoldatlan, témailag el nem mélyített kópiájánál. Szürke, egysíkban mozgó milliörájz, megjelentezett novella, a drámaköltés legelemibb követelményei, térkompozíciója és expresszív dinamikája nélkül. A figurák nem élnek, hanem elmesélik sorsukat és mégcsak nem is belső fe-

szültségtől izzó dialógusban, úgy, ahogyan azt az irodalmi „beszélő” drámákból ismerjük. Az egymás után következő tizenöt jelenet úgy hat ránk, mintha tizenöt többé-kevésbé jól fotografált állóképet húznának el a szemünk előtt. A legjobb esetben is csak értelmes tudósítások egy észak-németországi leány-internátus belső életéből, de semmi esetre sem a militarisztikus szellemű német leány-internátusok karakterének, drillszellemének, ridegségének és gyilkos konzervativizmusának, mint valóság-anyagának művészetté alakítása. Azt, ami Winsloe Christa jóvoltából a színpadon történik, tudomásul vehetjük, de nem válhatik emlékezetes élményünké, mert ehhez művésznek kellett volna összefoglalnia, megkomponálnia. Winsloe Christa pedig szemmel láthatóan csak kulturált amatőr és nem alkotó művész. Hogy külföldön mégis tagadhatatlan sikere volt a darabnak, az halvány rózsaszínű politikai tendenciájának és megríkító sentimentalizmusának tudható be. Ennyivel azonban a budapesti színházközönség cinzmusát aligha fogja törbe ejteni és a politikumával sem érhet el hatást, mert hiszen az igazgatóság az egyetlen és nagyon is sablonos patkányláda hasonlaton kívül minden szúrósabb kiszögellését gondosan lecsiszoltatta a fordítóval és a rendezővel. Ahogyan a fordító „belemászott” a darabba az már pesti viszonylatban is szinte elriasztó példája a felületes munkának. A történet Északnémetországban játszódik a világháború előtt, stílusruhába öltöztetett hercegnővel az élén egyrészt, másrészt pedig az intézet egyenruhájába bujtatott növendéklányokkal, akik egy pillanatra sem tagadják meg a mai pesti bakfisok zsargonját. Minden lelki-furdalás nélkül azt mondják egymásnak, hogy „szivikém”, „muri” és így tovább, mintha csak a fedettuszodában hallanók őket. Ez izléstelen művészeti szempontból és lelkiismeretlenség a szerzővel szemben. De nem sokkal több elismeréssel emlékezhetünk meg a darab rendezőjéről sem.

Ahogy a fordító a pesti beszédmodorral megbontotta a Lányok az intézetben irodalmi stílusát, a rendező ugyanúgy tönkre tette a figurák ki-képzésével a darab esetleges drámai igazságát. Ezek a tanárnők nem leánynevelő intézet tanárai, hanem alvilági szörnyetegek, torz gyeheknék, akik semmi esetre sem azonosak az általános tanártípusokkal és így nem is lehetnek egy művészi alkotás drámai erőmozgatói.

Winsloe Christa darabja nem dráma-művészet, a rendezés pedig mivel félreismerte, vagy félremesterkedte a darab pszichológiai és társadalomkritikai lényegét, nem rendezőművészet, csak élettelen torzított bábok ide-oda tologatása. Nem is szólva az előtérbe hozott öngyilkossági jelenetről, amivel a legolcsóbb naturalizmus ünnepelte meg renaissanceát a Vigszínház „stílusos” kulisszái között.

A két vezető szereplőnek, Tökés Annának és Ágay Irénnek az alakítása, annak ellenére, hogy mindketten értékes tehetségek, túlzottan modoros és kifejezéstelen volt.

Kassák Lajos

Könyv és Ujság

Roth László: Az új fotográfia

Jó kézikönyv néhány hasznos gyakorlati útmutatással kezdő amatőrök részére. De még hasznosabb a munkásfotósok számára, akik helyzetükből következően nagyrészt kulturátlanak a fotóművészet eszközeiben, szociológiájában és esztétikájában, ami nélkül pedig szinte lehetetlen annak a feladatnak a betöltése, amire a munkásfotósok vállalkoztak.

Roth László a fotografikus kifejezési mód előfeltételeivel: az anyag-szerűséggel és a fotografálás karakterisztikus jelenségeivel akarja megismertetni olvasóját. De ahhoz, hogy célját sikeresebben elérhesse, nem elég-szik meg a mesterségbeli részek fontosságának kihangsúlyozásával. Ha csak nagy vonásokban is felvázolja a fotografálás fejlődésének történetét

Daguerre Louistól egészen az orosz avantgardistákig. Ezzel nemcsak gyakorlati útmutatást ad, hanem a kultúr-történelem egyik s ma meglehetősen fontos lapját is elének vetíti. Sajnos, a szöveg részletei sokhelyütt inkább lendületesek, mint tárgy és tényszerűek. De kétségtelen, hogy Roth László így is előbbre jutott a pártkritikusok szimpla agitációs formuláinál. Beható kritikára és a fejlődés irányvonalainak a megjelölésére törekszik. A fotót nem állítja egyszerűen a politikai mozgalom szolgálatába, hanem mesterségbeli tökéletesítésére törekszik, mert úgy véli, nagyon helyesen, hogy a fotografus világlátásának a tudatosításával, optikai kultúrájának elmélyítésével tulajdonképpen a művészet frontján ugyanazt a szociális célt szolgáljuk, mint a szocialista politikusok a politika frontján. Tökéletes eredményt csakis tökéletes munkával érhetünk el. Tökéletesítsük hát magunkat a legmagasabb lehetőségekig azon a területen, ahol munkálkodunk. Az elsőrendű alakító feladatok megtárgyalása mellett külön fejezetben foglalkozik a szocio-fotóval. A felfogása általában ezen a területen is helyes, bár az „A. I. Z.” példája helyett eredményesebben hivatkozhatott volna az orosz és olasz propaganda-képeslapokra. Ezekben a lapokban a mozgalmi propaganda formanyelve legalább olyan magas szintre emelkedett, mint napjaink reklámművészete.

R. L. mint fényképész 14 fotót is mellékel a szöveghez. Ez az anyag gyöngébb a szövegrésznél. A címlapon elhelyezett kaktusz és a szöveg közé állított lányportré jelentenek figyelemre méltó eredményt. A könyv Temesvárt jelent meg. *Kassák Lajos*

A német emigráció sajtója

A német fasizmus elnémitotta, szét-törte a német baloldali sajtót és bebörtönözte, vagy emigrációba kényszerítette a német irodalom és ujságírás legértékesebb munkásait. A külföldre vándorolt német irodalom, az első idők dermedtsége után, munkába kezdett és ma már a Németországgal határos

munka

országokban az emigráns lapok egész sora jelenik meg.

Svájc területén, Baselben adják ki a III. Internationale németnyelvű könyvnyomatosának, az „Inprekorr”-nak „Rundschau” című utódját. Ugyancsak Baselben jelenik meg a szintén kommunista „Unsere Zeit” Willi Münzenberg szerkesztésében.

Párizsban jelennek meg az „Action” és az „Antinazi” című baloldali politikai lapok. Továbbá a kulturális kérdésekkel foglalkozó, a régi „Tagebuch” utódja, a „Das neue Tagebuch”, melyet a régi szerkesztő, Leopold Schwarzschild jegyez. Régi címe alatt jelenik meg, csak éppen Párisban, a berlini „Blaue Hefte”, amely ma is nagyjában irodalmi folyóirat. Paris—Amsterdam jelzéssel adják ki (éppúgy, mint a „Das neue Tagebuch”-ot) a „Die Sammlung” című folyóiratot, amelyet André Gidé és Heinrich Mann közreműködésével Klaus Mann szerkeszt.

Az 1935-ig még semleges zónában, a Saarvidék fővárosában, Saarbrückenben adják ki a legjelentősebb Hitlerellenes napilapot, a „Die deutsche Freiheit”-et.

A legtöbb emigrációs, vagy Hitlerellenes lap Csehszlovákiában jelenik meg. Június óta Reichenbergben nyomják az „AIZ”-t, a kommunista „Arbeiter Illustrierte Zeitung”-ot, Karlsbadban adják ki a szociáldemokrata emigráció „Neuer Vorwärts”-ét, Prá-

gában két nagyon értékes hetilap, Ossietzky „Weltbühne”-jének utódja, a „Die neue Weltbühne” és a nem-emigráns már 13 éve Prágában megjelenő „Die Wahrheit” küzd a fasizmus ellen. Mindkét lap pártoktól független és sokszor nagyon értékes, hasznos analizését adják a pártok hibájából szétesett munkásmozgalomnak. Az „Aufruf”, amely a csehországi „Emberi jogok ligájának” volt a lapja, szintén ebben az irányban halad. Meg kell említenünk még a trockisták érdekes, egyre elterjedtebb „Unser Wort”-ját, amely kéthetenként jelenik meg, a volt „Literarische Welt”-nek most induló utódját, a „Die Welt im Wort”-ot, amely a régi szerkesztő Willy Haas és Ottó Pick kiadásában irodalmi hetilap lesz, a „Gegenangriff”-ot, amelyet Egon Ervin Kisch szerkeszt, a „Prager Mittag” című napilapot, amelyet a „B. Z. am Mittag” emigrációba kényszerült szerkesztőse ad ki, az Oskar Maria Graf, W. Herzfelde, Anna Seghers szerkesztésében meginduló „Neue Deutsche Blätter”, irodalmi havi folyóiratot, végül pedig az „Illustrierte Wochen Zeitung”-ot, amely a horogkeresztessé vált német képes hetilapokat akarja pótolni.

Ezekon kívül vannak még kisebb jelentőségű lappróbálkozások, de ezek valószínűleg nem egyebek, átmeneti jelenségeknél.

Nádass József

Könyvedvezmény olvasóinknak!

A TELEP

címen *október végén* jelenik meg *Kassák Lajos új regénye*. A kötet bolti ára: 3 pengő lesz. *Előfizetési ára: 2 pengő*. Kérjük olvasónkat, hogy rendelésüket az előfizetési díjjal együtt minél előbb küldjék be a „Munka” kiadóhivatalába. Vidéki rendeléseknél 20 fillér portótöbblet.

munka társadalmi és művészeti beszámoló ● felelős szerkesztő: *kassák lajos* ● helyettese: *nádass józsef* ● felelős kiadó: *falus ervin* ● szerkesztőség és kiadóhivatal: *budapest, VI, bulcsu-u. 19 II 7.* ● csehszlovákiában: *jelen mihály, bratislava, Prayova 8.* ● minden közleményért a szerző felel ● egyes szám ára: 60 fill., kc. 3.—, lei 20 ● előfizetési ár félévre 3 p., egész évre 6 p., kc. 18, illetve 36, lei 100, illetve 200 ●

Bethlen Gábor Irodalmi és Nyomdai Rt., Budapest. — Felelős vezető: *Lombár L.*